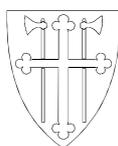


TILSYNSMODELLER

En utredning for Bispemøtet

September 2000

DEN NORSKE KIRKE



INNHold:

1	INNLEDNING, MANDAT OG AVGRENSNING	4
1.1	BAKGRUNN, MANDAT OG SAMMENSETNING	4
1.2	Utvalgets arbeid og møter	5
2	UTREDNINGER, BETENKNINGER OG SAKER	5
2.1	UTREDNINGER OG BETENKNINGER	5
2.1.1	Embetsplikt og lojalitet (1980)	5
2.1.2	Ordinasjon og tjenestefullmakter (1992)	6
2.1.3	Biskopenes og Bispemøtets plass i den kirkelige struktur (1994)	7
2.1.4	Kvinneleg biskop - praktiske samarbeidsproblem Domprostane sine fullmakter - delegasjon av tilsyn (1995).....	9
2.1.5	Utvalgets møter og samtaler med andre kirker og enkeltpersoner	10
2.2	SAKER VEDRØRENDE FRASKRIVELSE AV TILSYN	10
2.2.1	Gjennomgang av aktuelle saker om tilsynsfrasingelse	10
2.2.2	Lærenemndas avgjørelse i Tunsberg-saken	15
2.3	Utvalgets arbeid sett i sammenheng med annet pågående utredningsarbeid	15
3	TILSYN	15
3.1	Biskopens tilsyn	15
3.1.1	Innholdsbestemmelse av det biskoppelige tilsyn	15
3.1.2	Tilsynets pastorale grense	17
3.1.3	Tilsynets statskirkelige ramme	18
3.1.4	Tilsynets geografiske grense	18
3.1.5	Delegasjon av tilsyn	19
3.2	Tilsynsansvar og arbeidsgiveransvar	19
3.2.1	Biskopens myndighet som arbeidsgiver	19
3.2.2	Åndelig tilsyn - administrativt tilsyn	20
3.2.3	Forholdet mellom tilsynsansvar og arbeidsgivermyndighet	22
3.2.4	Fraskrivelse av tilsynet	23
4	TILSYNSMODELLER- ORDNINGER SOM IVARETAR TILSYNET	25
4.1	TILSYNSFRASKRIVELSE – EN PRINSIPIELL UMULIGHET	25
4.1.1	Tilsyn - en ekklesiologisk og pastoralteologisk nødvendighet	26
4.1.2	Tilsynsområde	26
4.1.3	Lærenemndas tilsynsforståelse	27
4.1.4	Konsekvensene av tilsynsfrasingelse	27
4.1.5	Vurdering	28
4.1.6	Konklusjon	28
4.2	TILSYNETS AKSEPT AV PROTEST	28
4.2.1	Lærenemndas prinsipielle utgangspunkt	29
4.2.2	Lojalitet og lojalitetskonflikt	29
4.2.3	Praktiske løsninger	29
4.2.4	Konsekvensene av protesthandlingene	30
4.2.5	Vurdering	30
4.2.6	Konklusjon	30
4.3	KJØREREGLENE SOM MODELL?	31

4.3.1 Lærenemndas prinsipielle utgangspunkt	31
4.3.2 Praktiske løsninger	31
4.3.3 Konsekvensene av ordningen	32
4.3.4 Vurdering	32
4.3.5 Konklusjon	32
4.4 TILSYN UTØVES PÅ VEGNE AV BISKOPEN	
– DELEGASJON I TILSYNSLINJEN	32
4.4.1 Gjeldende ordning	33
4.4.2 Tilsynslinjen	33
4.4.3 Vurdering	34
4.4.4 Praktiske løsninger – en vurdering	34
4.4.5 Konklusjon	35
4.5 ASSISTERENDE BISKOP MED DELEGERT FULLMAKT	35
4.5.1 Erfaringen fra andre land	35
4.5.2 Konsekvensene	36
4.5.3 Vurdering	36
4.5.4 Konklusjon	36
4.6 TILSYN UTENFOR TILSYNSOMRÅDET (“Flying bishop”)	37
4.6.1 Ordningen i andre kirker	37
4.6.2 Konsekvenser	38
4.6.3 Vurdering	38
4.6.4 Konklusjon	39
5 SOKNESTRUKTUR OG SOKNEBÅND	39
5.1 Løsning av soknebånd	39
5.1.1 Gjeldende ordninger i Den norske kirke	39
5.1.2 Ordningene i andre kirker	39
5.1.3 Danmark	40
5.1.4 Vurdering	40
5.1.5 Konklusjon	41
5.2 VALGMENIGHETER	41
5.2.1 Ordningene i andre kirkesamfunn	41
5.2.2 Konsekvenser	42
5.2.3 Vurdering	42
5.2.4 Konklusjon	43
5.3 STIFTSBÅND	43
5.3.1 Vurdering og konklusjon	44
Vedlegg:	
1. ORDNINGER I DEN DANSKE FOLKEKIRKE	45
1.1. Den danske folkekirkes ordning med soknebåndsløsning	45
1.2. Den danske folkekirkes ordning med valgmenigheter	45
1.3. Den danske folkekirkes ordning med løsning av stiftsbånd	46
1.4. Vurdering av de danske ordningene	46
2. Om ordningen i Church of England med utvidet biskoppelig tilsyn og Provincial Episcopal Visitors (“Flying bishops”)	47

1 INNLEDNING, MANDAT OG AVGRENSNING

1.1 BAKGRUNN, MANDAT OG SAMMENSETNING

Bispemøtet mottok høsten 1998 en henvendelse fra Kirkedepartementet der departementet ba biskopene om, på prinsipielt grunnlag, ”å utrede de teologiske og ordningsmessige spørsmål som knytter seg til det å etablere helt særegne unntaksordninger for alternativt biskoppelig tilsyn innenfor vår kirkestruktur.”

Bakgrunn for denne henvendelsen og for at Bispemøtet satte i gang et fornyet arbeid med denne saken var flere tilfeller der prester har fraskrevet seg biskopens tilsyn, behovet for en vurderingen av den tilsynsordningen som ble etablert for prester som ikke aksepterer kvinnelig prestetjeneste i bispedømmer med kvinnelig biskop, og de til dels sterke brytninger vi har sett i Den norske kirke som en følge av uenighet i homofilspørsmålet.

Bispemøtet fattet følgende vedtak under sitt møte i mars 1999 (BMsak 10c/99):

“Bispemøtet vil peke på følgende momenter som må være med i gruppens mandat:

- Utvalget legger til grunn for sitt arbeid de tidligere vedtak i Bispemøtesaker 16/95 og 20/98 med alle bilag.
- Utvalget skal utrede de teologiske og ordningsmessige spørsmål som knytter seg til det å etablere helt særegne unntaksordninger for alternativt biskoppelig tilsyn innenfor vår kirkestruktur.
- Utvalget skal avklare hvilke forutsetninger som skal ligge til grunn for eventuelt å få etablert et slikt tilsyn, og hvilken prosedyre som skal ligge til grunn for beslutningen.
- Utvalget skal videre utrede mulige modeller for alternativt tilsyn, se på spørsmålet om de stramme soknebånd som vi har i Den norske kirke, og forholdet mellom menigheten og den tilsatte med alternativt tilsyn.

Utvalget anmodes om å innhente erfaringer som er gjort med alternativt tilsyn i Den norske kirke og i andre land. Bispemøtets arbeidsutvalg gis fullmakt til å oppnevne utvalget og å utarbeide endelig mandat. For øvrig vil bispemøtet komme tilbake til en gjennomgang av hele tilsynsinstituttet.”

På bakgrunn av dette vedtaket oppnevnte Bispemøtets arbeidsutvalg følgende utvalg:

Generalsekretær, Jan Olav Aarflot, leder,
Rektor Geir Hellemo,
Kompetansesjef Marit Halvorsen Hougsnæs,
Assisterende generalsekretær Helga Byfuglien,
Politimester Bjørn Hareide
Presteforeningens leder, Morten Fleischer.
Bispemøtesekretær Terje Fonk har vært utvalgets sekretær

Utvalget fikk følgende mandat:

“Utvalget skal utrede de teologiske og ordningsmessige spørsmål som knytter seg til det å etablere helt særegne unntaksordninger for alternativt biskoppelig tilsyn innenfor vår kirkestruktur.

Utvalget legger til grunn for sitt arbeid de tidligere vedtak i Bispemøtesaker 16/95 og 20/98 med alle bilag.

Utvalget skal avklare hvilke forutsetninger som skal ligge til grunn for eventuelt å få etablert et slikt alternativt tilsyn, og hvilken prosedyre som skal ligge til grunn for beslutningen.

Utvalget skal utrede mulige modeller for alternativt tilsyn, se på spørsmålet om de stramme soknebånd som vi har i Den norske kirke, og forholdet mellom menigheten og den tilsatte med alternativt tilsyn

Utvalget anmodes om å innhente erfaringer som er gjort med alternativt tilsyn i Den norske kirke og i andre land.

Utvalgets arbeid slutføres slik at saken kan behandles av Bispemøtet i desember 1999.”

Bispemøtets vedtak om å “...foreta en ny gjennomgang av alle sider knyttet til tilsynsordningen i vår kirke” (BM 21a/98), ble av Arbeidsutvalget mer avgrenset.

1.2 UTVALGETS ARBEID OG MØTER

Utvalget holdt sitt første møte i 11. juni 1999, og det ble snart klart at en ikke kunne slutføre utvalgets arbeid innen den stramme tidsfrist som var satt av Bispemøtets arbeidsutvalg. Det har vært viktig for utvalget å avvende utfallet av Lærenemndas behandling av “Tunsbergsaken”.

Utvalget har hatt 10 møter og slutførte sitt arbeid i 29. september 2000.

2 UTREDNINGER, BETENKNINGER OG SAKER

2.1 UTREDNINGER OG BETENKNINGER

Utvalget har lagt til grunn de tidligere vedtak i Bispemøtesak 16/95 og 20/98. Bispemøtet har ved flere anledninger behandlet saker som har relevans for dette utvalgets arbeid:

- Embetsplikt og lojalitet (1980)
- Ordinasjon og tjenestefullmakter (1992)
- Biskopenes og bispemøtets plass i den kirkelige struktur (1994)
- Kvinneleg biskop - praktiske samarbeidsproblem (1995)
- Domprostane sine fullmakter - delegasjon av tilsyn (1995)

I tillegg har utvalget hatt tilgang på notater til Bispemøtet utarbeidet av enkelte biskoper, Bispemøtets sekretær og prost Tore Kopperud. I 1995 ble det også ført samtaler mellom grupper av prester og teologer innen Den norske kirke og Bispemøtets arbeidsutvalg. Referat fra disse samtalene er stilt til utvalgets disposisjon.

Utvalget har funnet det hensiktsmessig å gjennomgå dette materialet og redegjøre for de problemstillinger som er aktuelle for utvalgets arbeid:

2.1.1 Embetsplikt og lojalitet (1980)

Betenkningen “Embetsplikt og lojalitet” (1980) ble utarbeidet for Bispemøtet av professor Ivar Asheim. Bakgrunnen var behovet for en grundig gjennomgang av spørsmålet om presters og andre kirkelige ansattes lojalitet i tjenstlige forhold, ut fra aktuelle saker i Den norske kirke.

I betenkningen behandles også spørsmål som er relevante i forhold til biskopens tilsyn. Dette gjelder særlig spørsmålet om hvilke forpliktelser en ordinasjon til prestedtjeneste medfører. I ka-

pittelet om ordinasjonen pekes det på at den ordinerte er forpliktet overfor Skriften, bekjennelsen og kirkens ordninger. Det understrekes at bekjennelsesplikten er å forstå både som en personlig forpliktelse og som en rettslig forpliktelse. Til kirkens ordninger, som er “ius humanum” hører hele gudstjeneste- og kirkeordningen. Det understrekes at forpliktelsen på kirkens ordninger aldri kan bli mer enn relativ, og at de er av en annen art enn forpliktelsen på Skrift og bekjennelse. Ikke desto mindre er presten, ved sin ordinasjon forpliktet også på kirkens ordninger. Ordningene kan forandres, men det er ikke opp til den enkelte prest å gjøre dette (s18f). Til disse ordninger hører det biskoppelige tilsynsembete. I forbindelse med behandling av spørsmålet om forholdet til kirkelige instanser, bestemmelser og avgjørelser drøftes også lydighetsplikten i forhold til bispeembetet. Det understrekes at det er avgjørende for kirken at man står sammen om læren, og at det derfor må være noen som fører tilsyn med læren ”og i denne forstand dømmer om hva som er rett og falskt” (s56). Det er biskopen som er tillagt denne oppgaven, samtidig som det fremheves at det å føre læretilsyn ikke er forbeholdt biskopen alene.

”Det læretilsyn biskopen tillegges på bispedømmeplan har si motsvarighet i prestelige tilsynsoppgaver på menighetsplan” (s 54f).

Dermed avgrenses også lydighetsplikten i forhold til biskopen til å gjelde i den utstrekning biskopen har støtte i Guds ord for sin uttalelse. CA 7 anvendes som en begrunnelse for at kirkens medlemmer positivt bygger opp om læremyndigheten i kirken fordi det er så vesentlig at det i kirken rår enighet om læren.

Bispemøtets oppsummerer i sitt vedtak forpliktelsen ved å understreke at

“Viljen til enighet er selve kjernen i den lojalitet som kirken har rett til å forvente av sine tjenere både når det gjelder kirkens tro og ordninger.”

2.1.2 Ordinasjon og tjenestefullmakter (1992)

Bakgrunnen for utredningen ”Ordinasjon og tjenestefullmakter”, som ble laget på oppdrag av og for Bispemøtet, var blant annet behovet for en avklaring av rekkevidden av ordinasjonsforpliktelsen og kravet til lojalitet i enkelte aktuelle saker. Utredningen ble utarbeidet av et utvalg med mandat ”...å utrede de teologiske, pastorale, kirkerettslige og tjenestemessige sider ved ordinasjonsfullmaktene.” Innenfor denne ramme skulle en blant annet se på “...hvordan forholdet mellom biskopens tilsynsmyndighet og bispedømmerådets ansvar for de tilsatte prester kan samordnes.”

I vår sammenheng er det særlig de delene av utredningen der tilsynet direkte berøres som er av interesse.

Utvalget fremholder under avsnittet ”Teologiske, pastorale og tjenstlige vurderinger:

“Ordinasjonen krever en konstant pastoral beredskap. En beredskap som også griper inn i prestens privatliv og fritid. Til den konstante forpliktelse må regnes forholdet til biskopen som overgir ordinanden presteembetet. Dette forhold, som kalles tilsyn, består også uavhengig av lønns- og arbeidsvilkår.

.... Fra urkirken av har man innsett at her ikke bare trengs fellesskap og rådslagning, kollegaer imellom, der de måtte finnes, men her trengs tilsyn av noen som er satt til det i rimelig nærhet - en “pastor pastorum”. ...

Vår kirke har på tradisjonsrik bakgrunn trukket den slutning av dette at ingen kan være prest uten å stå under et tilsynsforhold til ”vedkommende biskop”. ... Å stille seg inn under biskopens tilsyn må her innebære at man også innordner seg Den norske kirkes ordninger.”(s12f)

Når det gjelder de kirkerettslige konsekvenser av ordinasjonen, heter det:

“En viktig konsekvens av å være ordinert, er at vedkommende underlegger seg det som i ordinasjonsritualet kalles for “kirkens orden” og “kirkens ordninger”. Dette innebærer blant annet at han/hun underlegger seg kirkens tilsyn. (...)

De rettigheter den enkelte får er personlige, men de er gitt av hensyn til kirken. De kan således aldri bli private. Slik er det også med forpliktelsene. De er pålagt av hensyn til kirken.” (s49)

Tilsynet skal se til at den ordinerte følger opp sine forpliktelser. For tilsatte i prestestillinger oppfatter dette selvsagt konkrete tjenesteforpliktelser knyttet til stillingen. Det presiseres i utredningen at:

“...forpliktelsen til å forkynne Guds Ord i samsvar med Den hellige skrift og bekjennelsen hviler på den ordinerte så lenge vedkommende er ordinert. På samme måte ser vi det med forpliktelsen til å leve etter Guds ord. I begge disse sammenhenger må vedkommende stå under biskopens tilsyn. Dette tilsynet fungerer overfor vedkommende selv om hun/han skulle inneha stilling uten noen kirkelig profil.” (s49f) (...)

Dette innebærer at alle ordinerte står under biskopens tilsyn med hensyn til sin forkynnelse, sakramentsforvaltning og livsførsel.” (jfr s 75 pkt 4.5)

Innstillingen ble sendt på en omfattende høringsrunde til 41 instanser, og av disse avga 24 svar.

På bakgrunn av høringsuttalelsene ble utredningen behandlet av Bispemøtet (BM sak 1/93). Bispemøtet vedtok å oversende saken til Kirkerådet, som ble bedt om å utrede alle juridiske spørsmål i forhold til ordinasjonen.

Videre heter det i vedtaket:

“I denne prosessen må gammel lov og regelverk saneres. Bispemøtet forutsetter derfor et nært samarbeid mellom Kirkerådet og departementet fram mot vedtak i Kirkemøtet. Behandlingen av regelverk «Bruk av kirken» kan tjene som modell for det videre arbeid med denne saken. Dette innebærer at de ulike forslag vil bli forelagt biskopene til høring.

Myndighet til å fastsette regler for ordinasjon bør delegeres til Kirkemøtet, som på formelt grunnlag fastsetter et samlet regelverk om ordinasjon og ordinasjonsfullmakter.

Vedtaket i Kirkemøtet må få kirkerettslig gyldighet.”

Store deler av utredningens anliggender er siden fulgt opp gjennom arbeidet med ny kirkelov og arbeidet med “Veien til prestedtjeneste”, men utredningen har så langt ikke fått den grunnleggende behandling som Bispemøtet ba om.

2.1.3 Biskopenes og Bispemøtets plass i den kirkelige struktur (1994)

Forholdet mellom bispemøtet og Bispemøtet på den ene side og Kirkemøtet på den andre siden, var gjenstand for vurdering i en omfattende uttalelse som Bispemøtet vedtok våren 1994.. Uttalelsen ble samme år lagt frem for Kirkemøtet som sluttet seg til konklusjonene i uttalelsen.

Bispemøtets uttalelse går gjennom en rekke spørsmålsstillinger som er aktuelle i forhold til innholdsbestemmelse av det biskoppelige tilsyn.

Etter at denne uttalelse ble avgitt er det ved kongelig resolusjon fastsatt en egen tjenesteordning for biskoper (1997) som følger opp de synspunkter som var nedfelt i uttalelsen. Tjenesteordning for biskoper har naturlig nok stor betydning med tanke på en innholdsbestemmelse av tilsynet.

Biskopene fremholder i sin uttalelse at bispeembetet i utgangspunktet er et pastoralt embete, som igjen er forankret i det alminnelige prestedømme. Samtidig har den som er ordinert til prestetjeneste sin myndighet fra Guds kall og oppdrag.

“Det er presteembetet som har en fundamental plass i kirken. Etter luthersk syn er bispeembetet ikke et annet embete, men det er et presteembete med funksjoner på et høyere «nivå» enn lokalmenigheten. Bispeembetet er et uttrykk for at kirken trenger en særskilt tjeneste for å føre tilsyn med den ordnede tjeneste med Ord og sakrament.”

Biskopen er altså fortsatt prest. Forkynnelse, sakramentforvaltning og sjelesorg er vesentlige grunnelementer i biskopens tjeneste. Biskopen er hyrde, og bispegjerningen retter seg primært mot menighetene. Dette understrekes i vigslingsliturgien for biskop.

Samtidig påpekes at biskopen har oppgaver ut over dette:

“Biskopen er ikke bare selv hyrde, men innsettes også som hyrde for menighetenes hyrder og tjenere. Oppgaven består i å « rettlede og oppmuntre Herrens tjenere i menigheten» (løftet). Tilsynsoppgaven omtales i vigslingsbønnen som det å «gi trøst og råd, lære, oppmuntre, tale til rette». Det er altså en sentral oppgave for biskopen å være veileder for kirkens tjenere. Dette kan først og fremst utøves gjennom åndelig og pastoral tilskyndelse og formaning. Biskopen har i første rekke Ordet til rådighet i sin veiledning. Gjennom samtale og sjelesorg, dialog og kollegial drøfting vil biskopen søke å få gjennomslag for Ordets egen overbevisende kraft. Slik bevares den pastorale identitet også i biskopens tilsynsansvar. Men det er et ansvar som om nødvendig også krever klar tilrettevisning, og i noen tilfeller forvaltningsmessig oppfølging.”

Biskopen har et overordnet ansvar før kirkens lære og fører følgelig tilsyn med den offentlige forkynnelse og undervisning som prester, kateketer og andre er satt til å formidle i menighetene.

Uttalelsen trekker frem de gjeldende kirkerettslige bestemmelser som støtter opp omkring biskopens tilsynsfunksjoner og øvrige gjøremål. Som nevnt er mye av dette senere samlet i Tjenesteordning for biskoper.

I uttalelsen understrekes også biskopenes særskilte ansvar for enheten i kirken:

“Det er et behov for å samordne det læremessige tilsyn, så nødvendige hensyn til kirkens enhet blir ivaretatt. Det er videre et behov for å samordne vigslingspraksis, myndighetsutøvelse når det gjelder gudstjenestelivet, personalforvaltning etc så det ikke blir for store regionale forskjeller i Den norske kirke.”

I uttalelsen behandles forholdet mellom tilsynsmyndighet og arbeidsgivermyndighet, og det konstateres at biskopen også har arbeidsgiverfunksjoner:

“Det kan likevel oppleves spenningsfylt at biskopen forvalter både arbeidsgiveransvar og tilsynsansvar, og det vil være en oppgave å sørge for at bisperollen utformes slik at tilsynsfunksjonen har en overordnet plass.”

Selv om det biskoppelige tilsyn primært og hovedsakelig utøves ved forkynnelse av Ordet, rådgivning etc, mener biskopene det er nødvendig og viktig at tilsynsordningene er juridisk forpliktende for kirkens tilsatte:

“Skal kirken kunne verne om sitt sanne vesen, må tilsynsforholdet også i siste instans kunne få konsekvenser for kirkelig tilsattes tilsettingsforhold.”

Noe av dette anliggende er siden nedfelt i form av biskopens rett til å kunne gi bindende pålegg vedrørende presters og kirkelig tilsattes tjenesteutøvelse.

2.1.4 Kvinneleg biskop - praktiske samarbeidsproblem

Domprostane sine fullmakter - delegasjon av tilsyn (1995)

Bispemøtet oppnevnte i 1993 en partssammensatt arbeidsgruppe for å utarbeide forslag til løsning på de problemer som oppsto knyttet til den situasjon at det er kvinnelig biskop i et bispedømme der det samtidig er prester som av samvittighetsgrunner ikke kan akseptere tilsyn av en kvinnelig biskop. Arbeidsgruppen arbeidet blant annet med spørsmålet om delegert tilsyn og domprostens fullmakter.

Gruppen kom ikke frem til ett felles forslag, men la frem forskjellige uttalelser fra medlemmene.

Bispemøtet behandlet saken på bakgrunn av utredningen eller uttalelsene. I Bispemøtets vedtak avvises flere av de skisserte og mulige modeller for å løse tilsynet med de prester som reserverer seg mot kvinnelig prestetjeneste, og som er i et bispedømme med kvinnelig biskop. Den norske kirkes presteforening hadde utvidet de såkalte ”kjørereglene” til å omfatte også en situasjon der det var kvinnelig biskop. Bispemøtet konstaterte at ordningen med delegasjon av et ”åndelig tilsyn”, slik presteforeningen har foreslått det, “ikke er akseptabel for mange av de prestene dette måtte kunne komme til å gjelde”. Videre avvises et annet forslag som innebærer at tilsynsfunksjoner ivaretas av en annen biskop enn den stedlige biskop og at spørsmålet om tilsyn må “løses innen det bispedømme det gjelder”.

Bispemøtet fastslår videre at

“..enhver prest har rett til åndelig tilsyn fra den kirke han eller hun tjener. Kirken har overlatt dette tilsynsansvar til sine biskoper, og i vår kirke vigsles biskopene til sin tjeneste. Det er imidlertid ikke noe til hinder for at kirken kan pålegge andre embeter å føre dette tilsyn, og dette tilsyn vil være gyldig også uten at den som fører det har fått en særskilt vigsling for å utføre det.

Bispemøtet finner ikke nå å ville gå inn for å løse problemene relatert til kvinnelig biskop ved å foreslå utredet en ordning der domprostene vigsles til assisterende biskoper.”

Med dette utgangspunkt fastsatte Bispemøtet en ordning der domprosten eller en annen prost utpekes av Bispemøtets preses til å ha det åndelige tilsyn med vedkommende prest. Med hensyn til de administrative sider ved tjenesten forutsettes det at presten forholder seg direkte til biskopen på vanlig måte.

Bispemøtet vurderer denne ordningen slik at det dreier seg om ivaretagelse av det tilsynsansvar som er overgitt biskopene, og som biskopene derfor kan forvalte på den skisserte måte. En forutsetning for dette er imidlertid at den kvinnelige biskop selv må avgjøre om hun ønsker å ordne tilsynet etter en slik modell.

Den underliggende forutsetning for en slik modell er at Bispemøtet fastholder at bispeembetet ikke er et kvalitativt annet embete enn presteembete. Det er derfor ikke nødvendig med noe sær-

skilt vigsling til bispetjeneste for å kunne ivareta “biskoppelige” oppgaver. Imidlertid har en vært oppmerksom på at andre forhold, som for eksempel prosessen med Porvoo-erklæringen, kan gjøre dette ønskelig.

2.1.5 Utvalgets møter og samtaler med andre kirker og enkeltpersoner

2.1.5.1 Church of England

Utvalgets sekretær var i England sammen med Bispemøtets preses i juni 1999. I møter med representanter for sentraladministrasjonen i Church of England og med erkebiskop George Carey ble blant annet spørsmålet om utvidet biskoppelig tilsyn drøftet og informasjon om ordningene i Church of England innhentet.

2.1.5.2 Den danske kirke

Utvalgets leder og sekretær var i august 1999 i København og samtalte med bl.a. biskop Erik Norman Svendsen og stiftskontorsjef Jørgen Christiansen om ordningen en har i Danmark for å løse soknebånd, ordningen med å løse stiftsbånd samt ordningen med valgmenigheter.

2.1.5.3 Den svenske kirke

Utvalget har fått oversendt Ärkestiftsutredningen (1995) som omhandler de erfaringer og ordninger en har med to biskoper i Uppsala stift. I tillegg har det vært uformelle samtaler med kirkelig tilsatte der erfaringene med dette er belyst. Utvalget er også gjort kjent med de forslag til endringer som foreligger.

2.2 SAKER VEDRØRENDE FRASKRIVELSE AV TILSYN

2.2.1 Gjennomgang av aktuelle saker om tilsynsfrasingelse

Det har i de senere år vært enkelte saker i Den norske kirke der tilsynsmyndigheten på forskjellig vis er utfordret. Det er ikke et enhetlig bilde som kan tegnes ettersom det dels handler om prester som har frasagt seg de formale og forvaltningsmessige linjene i forhold til arbeidsgiver, og dels har vært begrunnet teologisk. Hver for seg berører de ulike sider ved det kirkelige tilsynet. Utvalget har derfor funnet det nødvendig med en gjennomgang av disse sakene:

2.2.1.1 Embetsed og embetsforpliktelse

Det er flere eksempler på at prester som er embetsmenn har frasagt seg sin embetsed uten at det har fått særlige konsekvenser. Det kan synes som om kirkedepartementet ikke har ønsket å sette forholdet på spissen. På den annen side viser eksemplene at de aktuelle prestene ikke har vært særlig prinsipielle. Det er i forbindelse med loven om selvbestemt abort at enkelte i utgangspunktet frasa seg embetseden ved å erklære at de ikke lenger kjente seg bundet av den embetseden de tidligere hadde undertegnet.

Flere prester i Den norske kirke er fortsatt embetsmenn. I 1989 ble tilsetting av menighetsprester, som ikke også er proster, overført til bispedømmerådene. Inntil dette skjedde, var langt de fleste prester embetsmenn. Embetsmenns edsavleggelse til Kongen og Konstitusjonen er oppfattet som et løfte om lojalitet til statsforvaltningens øverste organ. I kirkerettslig sammenheng er Kongen i Statsråd øverste tilsynsmyndighet i Den norske kirke. Således blir embetseden, som avlegges av de prestene som er embetsmenn, en erklæring om å innordne seg statskirkens øverste tilsyns-

myndighet.

Kongen i statsråd (kirkelig statsråd) utøver i dag sitt tilsyn vesentlig gjennom utnevning av biskoper. Det løpende tilsyn ivaretas av disse.

Statsministerens kontor uttalte den 16 desember 1983 i et brev til en av biskopene:

“En avgitt ed gjelder for den tid vedkommende innehar sitt embete, og en antar at en embetsmann ikke kan fri seg fra eden uten gjennom å søke avskjed og fratse sitt embete.

Den lojalitetserklæring eden innebærer er imidlertid en grunnlovsfestet betingelse for å inneha et embete. Hvis derfor den som sier seg å ville være ubundet av embetseden ikke selv tar konsekvensen av dette og søker avskjed fra embetet, vil fraskrivelsen av embetseden kunne være avskjedsgrunn, enten alene eller eventuelt sammen med andre handlinger som innebærer forsømmelse i tjenesteforholdet.

Det er for øvrig tidligere lagt til grunn at en embetsmann i helt spesielle situasjoner vil kunne få medhold i at eden ikke binder. Dersom utførelsen av embetsgjerningen i en helt konkret situasjon vil skape en alvorlig samvittighetskonflikt for ham, må han normalt ha adgang til å be seg fritatt, enten for den konkrete sak eller fra sitt embete.”

Kirkedepartementet har svart at vedkommende prest som saken omhandlet ikke kan utnevnes til noe nytt embete dersom han har ment at han helt generelt vil være ubundet av embetseden. Vedkommende er gjort kjent med at eden er et grunnlovsfestet vilkår for utnevning i et embete. Lojaliteten gjelder i forhold til “Kongen og Konstitusjonen” til enhver tid, men bare i utførelsen av embetsgjerningen. Det er av kirkedepartementet presisert at lover og vedtak som ikke berører prestens arbeid som embetsmann faller utenom eden. Kirkedepartementet har avkrevet vedkommende en skriftlig erklæring om at eden fremdeles gjelder for hans prestegjerning.

Kirkedepartementet har godtatt en skriftlig erklæring som gir uttrykk for at “eiden framleis gjeld med tanke på eventuell framtidig utnevning til proste- eller bispeembete.”

2.2.1.2 Et kirkelig og statlig embete?

Enkelte prester har argumentert med at de som embetsmenn kan skille mellom de “kirkelige” og de “statlige” sider ved sitt presteembete og i forlengelsen av dette frasi seg “den statlige del”. I Høyesteretts dom i saken mot Børre Knudsen 23 september 1983 er det gjort klart at et slikt rettslig skille ikke lar seg stille opp innen vår kirkeordning. Høyesteretts førstvoterende sier:

“På samme måte som lagmannsretten finner jeg ikke grunnlag for å trekke et rettslig skille mellom de kirkelige og de statlige sider ved et presteembete innenfor vår statskirkeordning. Børre Knudsen er rettslig sett utnevnt i ett embete – som sokneprest i Balsfjord – med de embetsplikter som følger av dette.”

I Gulating lagmannsretts dom 21 februar 1990 i saken mot Per Kørner er det uttalt at det ikke er noen plikt å benytte biskopen som sjelesørger. Retten oppfatter det heller ikke som noen embetsplikt å måtte rådføre seg med biskopen i teologiske spørsmål. Utgangspunktet for rettens vurdering var to brev Kørner hadde sendt sin biskop. Retten sier:

“De embetsplikter det er tale om er, blant andre, å la seg stå under biskopens tilsyn. Avgjørende for denne embetspliktens omfang er først og fremst tilsynets utstrekning. (...) Lagmannsretten finner – i utgangspunktet – å måtte forholde seg til det som ved en natur-

lig fortolkning av Kørners skriv (...)antas å kunne utledes av disse. Skrivene oppfattes slik at Kørner erklærer overfor biskop Lønning at han ikke vil bruke biskopen som sjelesørger og at han ikke vil rådføre seg med biskopen i teologiske spørsmål. Så langt synes skrivene overflødige. Som selvstendig prest står det Kørner fritt hvem han vil bruke som sjelesørger og hvem han vil søke råd hos i teologiske spørsmål.”

De to brev Kørner hadde sendt biskopen ble av lagmannsretten oppfattet som Kørners personlige mistillitserklæring til biskop Lønning. Denne mistillitserklæring ble forsterket ved at Kørner ved flere anledninger uttalte seg negativt om Lønning i presse og radio. Lagmannsretten uttaler:

“Det er forståelig at en slik massiv uttalt mistillit fra en prest til sin biskop, vil skape en spent og anstrengt atmosfære mellom prest og biskop, og Kørner måtte – eller i alle fall burde – forstå at dette ville bli virkningen av hans opptreden vis a vis biskopen. Lagmannsretten antar at det i denne atmosfære har vært vanskelig med meningsfylt kommunikasjon mellom biskop og prest. På den annen side har lagmannsretten ikke tilstrekkelige holdepunkter for at Kørner har nektet, eller har ment å nekte, å ha kommunikasjon med biskop Lønning.

Det kan derfor ikke finnes bevist at Kørner har lagt hindringer i veien for at biskop Lønning kunne oppfylle den tilsynsplikt som han som biskop har etter norsk kirkerett og den norske kirkes ordning.”

Lagmannsretten konkluderer med at biskop Lønning formelt sett har hatt sine tilsynsmuligheter uhindret av Kørner, men at disse reelt sett er blitt vanskeliggjort av Kørners handlemåte. Lagmannsretten er inne på at en lignende adferd som den Kørner har vist overfor biskop Lønning kan bli oppfattet som en krenkelse av tjenesteplikter. Lagmannsretten sier:

“Det synes dog i alle fall tvilsomt om Kørners handlemåte vis a vis Lønning isolert bedømt kan anses for å representere krenkelse av tjenesteplikt, og dermed i seg selv kunne være avskjedsgrunnlag. Lagmannsretten finner ikke foranledning til å gå nærmere inn på spørsmålet, idet avskjedsgrunnlag foreligger, som foran fremholdt, gjennom nedleggelse av “den statlige del” av embetet. Under enhver omstendighet er dog Kørners opptreden vis a vis Lønning etter lagmannsrettens oppfatning et forhold som det med rette er lagt vekt på ved den skjønnsmessige avgjørelse.”

2.2.1.3 Aktelse og tillit.

I saken mot Ludvig Nessa var det også et spørsmål om en prests adferd overfor omgivelsene. Eidsivating (nå Borgarting) lagmannsretts dom 18 mars 1991 gir uttrykk for følgende:

“Ludvig Nessa må etter rettens mening, når han opptrer som prest i Den norske kirke, ikke bare som vanlig arbeidstaker rette seg etter de plikter og frihetsgrenser et arbeidsforhold medfører, han må på bakgrunn av Kirkens orden underkaste seg kirkelig tilsyn. Dette kan medføre begrensninger i valg av agitasjonsformer og virkemidler i samfunns-etisk debatt. Vår statskirke avholder seg fra å øve tvang mot lovgiveren og andre verdslige styringsorganer. Etter at man ved reformasjonen oppløste det teokratiske samfunn, der stats- og kirkestyringen tillå samme organ, ser Kirken det nå som sin rolle i samfunns-etiske spørsmål å klargjøre og overbevise, ikke å tvinge eller “overmanne” de verdslige myndigheter ved rettsstridige og voldelige handlinger. Retten viser i denne forbindelse til utdrag av uttalelser fra Kirkemøtet 1987 og 1988 som er gjengitt i byrettens dom, side 62 – 63.”

Ved drøftelsen av spørsmålet om det foreligger utilbørlig adferd har det betydning hvilke virk-

ninger atferden har hatt på omgivelsene. Lagmannsretten sier om dette:

“Retten finner det naturlig å behandle dette emne i sammenheng med det annet hovedspørsmål etter tjenestemannslovens § 15 b: Har Nessa ved sin adferd brutt ned den aktelse eller tillit som er nødvendig for embetet?”

Det er uenighet mellom partene om forståelsen av tjenestemannsloven på dette punkt. Staten legger særlig vekt på menighetens reaksjon, men anfører at Nessas embete også krever tillit og aktelse fra kirkeledelsens, de kirkelig foresattes og den alminnelige opinions side. Nessa synes å legge større vekt på en teologisk, etisk-faglig kvalifisert bedømmelse av hans symbolhandlinger og en vurdering av den samfunnspolitiske effekt av hans forkynningsform.

Retten antar at man etter tjenestemannsloven bør legge en samlet vurdering til grunn, men finner å måtte legge særlig vekt på menighetens og de kirkelig foresattes tillit.”

2.2.1.4 *Biskopens instruksjonsmyndighet*

I saken som res.kap. Johan Østerhus hadde anlagt mot staten og biskop Sigurd Osberg var det spørsmål om gyldigheten av de retningslinjer biskopen hadde gitt for det aktuelle prestegjeldet. Retningslinjene beskrev hvorledes kapellanen skulle forholde seg til daglig leder i prestegjeldet, til sokneprestkontoret og til menighetsrådene og hvorledes det skulle forholdes til gudstjenestene. Disse retningslinjene hadde biskopen gitt i kraft av sin arbeidsgiverposisjon overfor kapellanen. Det var således ikke et spørsmål om tilsynets utstrekning.

Oslo byrett sier i sin dom 2 juni 1997 om biskopens myndighet til å instruere sine underordnede prester:

“Angjeldende retningslinjer fremtrer klart som instruksjoner gitt til underordnede prester i Strømsø prestegjeld, og i særdeleshet til residerende kapellan. Etter tjenesteordningen for menighetsprester, fastsatt ved kgl res av 19 10 90, står prestene under tjenstlig tilsyn av biskopen, se § 8-11. I egenskap av leder har biskopen – som enhver annen leder – en alminnelig ulovfestet rett til å organisere og instruere sine underordnede.”

Tilsvarende synspunkter er gitt tilkjenne av Sivilombudsmannen, jfr Sivilombudsmannens årsmelding for 1992 (sak 1064/90), hvor det påpekes at biskopen, med utspring i en personalkonflikt, måtte kunne gripe inn i den enkelte prests tjeneste når formålet var å få den kirkelige og prestelige tjeneste til å fungere tilfredsstillende. Det ble henvist til den alminnelige ulovfestede instruksjonsmyndighet som tilligger en overordnet overfor en underordnet.

Oslo byrett sier videre i sine domspremisser i saken mellom kapellanen og biskopen:

“En biskop har ikke bare en rett til å instruere sine underordnede. Han har også i visse henseender en lovbestemt plikt til dette. Bl a følger det av arbeidsmiljølovens § 7 at han som arbeidsgiver har ansvaret for det psykososiale miljøet på en arbeidsplass.

Biskopen hadde på denne bakgrunn både en rett og plikt til å gjøre noe med den oppståtte situasjonen. Biskopen fant det mest tjenlig å benytte seg av sin instruksjonsmyndighet for å finne en løsning på problemene. En slik vurdering ligger innenfor en arbeidsgivers skjønnsområde og kan derfor i utgangspunktet ikke overprøves av en domstol.”

2.2.1.5 Tilsynsfrasingelse

I Kautokeinosaken hadde staten stevnet sokneprestene Lyngmo og Thorsen for Alta herredsrett, med påstand om fradømmelse av deres embete. De har begge frasagt seg biskopens “åndelige tilsyn” og fulgt dette opp ved å la seg “ta opp” i det de kaller “Strandebarm prosti”. Etter forutgående, alvorlig advarsel medvirket de begge til “vigsling” av Børre Knudsen som “biskop”. De har begge holdt seg borte fra vesentlige deler av biskopens visitas i sine prestegjeld. Ut over dette er det i stevningen tatt med at sokneprest Lyngmo skal ha avholdt en alternativ gudstjeneste på den tid biskopen holdt sin visitasgudstjeneste i prestegjeldet. For sokneprest Thorsens vedkommende skal han, tross ytterligere advarsel, ha latt Børre Knudsen bli fremstilt som “biskop” under en gudstjeneste i sokneprestens prestegjeld.

Det er statens oppfatning at begge sokneprestene grovt og gjentatt har krenket sine tjenesteplikter, jfr tjenestemannslovens § 15 første ledd bokstav a. De oppfattes ved utilbørlig adferd i eller utenfor tjenesten å ha brutt ned den aktelse eller tillit som er nødvendig for stillingen som sokneprest, jfr tjenestemannslovens § 15 første ledd bokstav b. Staten gir i stevningen uttrykk for at avskjedsvilkårene “grov uforstand i tjenesten”, jfr tjenestemannslovens § 15 første ledd bokstav a, og vilkårene i straffelovens ikrafttredelseslov § 10 er oppfylt. Det vises også til tjenestemannslovens § 10 nr 2 bokstav b, jfr nr 3.

Staten tapte saken i Alta herredsrett. Flertallet, de to legdommerne, ga sokneprestene medhold i at det ikke var grunnlag for å avskjedige dem fra embetene. Rettens flertall reflekterer over skillet mellom det åndelige tilsyn og de forvaltningsmessige oppgavene på en måte som bagatelliserer sokneprestenes handlemåte i forhold til biskopen. Mindretallet, fagdommeren, redegjorde for sin oppfatning om at avskjedsvilkårene var til stede, og at sokneprestene fastholdt frasingelsen av tilsyn, bevisst avholdt alternative gudstjenester og endelig sto fast ved si deltakelse i “bispevigslingen”. Saken er prinsipielt viktig ettersom den forståelsen av biskopens tilsynsmyndighet som ble lagt til grunn av rettens flertall, ikke støttes av flertallet av biskopene. Saken er derfor anket - blant annet etter råd fra biskopenes flertall.

2.2.1.6 Embetsplikt og lojalitet

Biskopene har ved flere anledninger behandlet spørsmålet om embetsplikt og lojalitet, der de påpeker at prestene i kraft av sin ordinasjon og ordinasjonsforpliktelse også er forpliktet på kirkens ordninger. Det innebærer at vigslede medarbeidere må anerkjenne at det er biskopene som har det “åndelige tilsyn” og at de står under et kirkelig tilsyn. I saker der den enkelte ut fra sin samvittighet ikke kan følge disse ordningene, er det fastsatt at saken skal forelegges biskopen. I tjenesteordning for biskoper heter det:

“Biskopen skal gjennom forkynnelse og sakramentforvaltning ta vare på den apostoliske lære etter Guds ord og vår kirkes bekjennelse, fremme og bevare enheten i Guds kirke og rettlede og oppmuntre bispedømmets menigheter, kirkelig tilsatte og øvrige medarbeidere. For å ivareta dette tilsynsansvar kan biskopen gi råd og veiledning, og også gi bindende pålegg vedrørende presters og andre kirkelig tilsattes tjenesteutøvelse.” (Tjenesteordning for biskoper §1 første ledd)

Dersom denne forpliktelsen ikke følges, eller biskopens råd følges, har ulike rettsinstanser påpekt

at dette er brudd med kirkens ordninger, og at Tjenestemannslovens bestemmelser kan anvendes som grunnlag for avskjedssakene.

2.2.2 Lærenemndas avgjørelse i Tunsberg-saken

En viktig prinsipiell avgjørelse med implikasjoner for forståelsen av det kirkelige tilsyn ble fattet i Tunsberg-saken. Tunsberg biskop reiste saken for Den norske kirkes lærenemnd på bakgrunn av de erklæringer og handlinger prost Asle Dingstad har gjort gjeldende overfor biskop Sigurd Osberg. Det viktigste ankepunkt er at prost Dingstads tilsynsfraskrivelse og nektelse av gudstjeneste- og nattverdfellesskap reelt sett er kirkesplittende. Lærenemnda har tatt opp en rekke spørsmålsstillinger som er meget relevante for utvalgets vurderinger og konklusjoner. Utvalget har ikke funnet det formålstjenlig å foreta en gjennomgang i denne sammenheng av avgjørelsen punkt for punkt. Der avgjørelsen har elementer som har særlig relevans for vurderingen av et eventuelt alternativt tilsyn, er det vist til dette.

2.3 UTVALGETS ARBEID SETT I SAMMENHENG MED ANNET PÅGÅENDE UTREDNINGSARBEID

Utvalgets arbeid berører problemstillinger som også behandles i andre kirkelige utredninger som pågår parallelt. I Stat – kirke utvalget berøres, etter det utvalget forstår, blant annet spørsmålet om den kirkelig inndeling og soknebånd, arbeidsgiveransvar og dermed også konsekvensene for det biskoppelige tilsyn. Bispemøtet har nylig oppnevnt en gruppe som skal se nærmere på terminologien knyttet til lokal ledelse, og endelig er det oppnevnt et utvalg som skal se nærmere på myndighetsområdet og forholdet mellom embete og råd. Dette gjør at arbeidet i dette utvalget på mange områder kunne vært supplert med utfyllende materiale, samtidig som en står i fare for å dublere andre utredninger.

3 TILSYN

3.1 BISKOPENS TILSYN

Det materialet som utvalget har trukket frem, har i særlig grad tatt for seg saker og diskusjoner om forholdet mellom biskopens tilsyn og prester, men må også kunne relateres til eventuelle andre situasjoner som måtte oppstå med andre kirkelig tilsatte – og rådsstrukturen. Det er imidlertid nødvendig å gå nærmere inn på hva biskopens tilsyn innebærer og om forholdet mellom biskopen som utøver av tilsyn og som arbeidsgiver.

3.1.1 Innholdsbestemmelse av det biskoppelige tilsyn

Rammene for det biskoppelige tilsyn i Den norske kirke er fastlagt i ordning for “Vigsling av biskop” i Gudstjenesteboken, “Tjenesteordning for biskop” og “Visitareglement for Den norske kirke”. Utsagnene som omhandler begrepet ”tilsyn” er i disse tekstene summariske og langt på veg bygger de på og er avhengige av hverandre.

De skriftstedene som leses ved vigsling av biskop (Mt 28,18-20, 1 Kor 15, 1-11, Titus 1,7-9, 1. Pet. 5,1-4) er sentrale skriftsteder knyttet til kirkens grunnleggende oppdrag og som sådan også uttrykk for en ekklesiologisk tenkning. Sentralt fokus er fastholdelse og videreformidling av det apostoliske vitnesbyrd og evangeliets lære. I tillegg inneholder skriftstedene formanende avsnitt

knyttet mot tilsynsmannens livsførsel.

Vigslingsliturgiens formaningsdel understreker innledningsvis forbindelsen mellom preste-tjenesten og bispetjenesten. Biskopens tilsynsoppgave sees som en fortsatt preste-tjeneste når det i formaningen heter: “Når Herren fremdeles betror deg tjenesten med Ord og sakrament, og nå setter deg til å utføre en biskops gjerning, krever Han av deg at du skal være sindig og årvåken i ditt kall.” Den primære biskoppelige oppgave er som for presten knyttet til tjenesten med Ord og sakrament. Læremessig har menighetspresten del i det samme embete som biskopen, selv om det foreligger en klar ansvarsfordelingen dem i mellom.

De særegne oppgaver som påhviler biskopen, fastholdes i formaningsens påfølgende deler. Biskopen har et særlig ansvar for å ta vare på den apostoliske lære etter kirkens bekjennelse. Denne oppgaven knyttes sammen med hans ansvar for å rettlede og oppmuntre Herrens tjenere i menigheten. Tjenesteordning for biskoper utfyller dette punkt i vigslingsritualet. I §1 heter det at biskopen skal utøve tilsyn med prestenes sakramentsforvaltning, forkynnelse og livsførsel. I tjenesteordning for prester (§8) heter det i overensstemmelse med dette at presten står under “tjenstlig tilsyn” av biskopen. Biskopen skal også føre tilsyn med andre som er vigslet til tjeneste i kirken. Dette er nedfelt i tjenesteordningene for henholdsvis kateketer og diakoner. Også øvrige kirkelige medarbeidere og menighetene som sådan er underlagt dette tilsyn. Det er nedfelt eksplisitt i regelverket at tilsynet skal bidra til at de kirkelige råd i bispedømmet utfører sitt arbeid i lojalitet med den evangelisk-lutherske lære.

Videre heter det i formaningen at biskopen skal utføre sin tjeneste med troskap. I den påfølgende bønn utfylles dette punkt på følgende vis:

“Fyll ham med våken kjærlighet, så han med troskap fører tilsyn med menighetene og dem som gjør tjeneste der”.

Perspektivet blir med dette utvidet, slik at tilsynet ikke bare omfatter de som er betrodd lederansvar, men alle troende. Anliggendet fastholdes og videreutvikles i visitasreglementet for Den norske kirke. I §2 heter det:

“Biskopen skal ved visitasen legge vekt på forkynnelsen av Guds ord for menigheten, drøftelse med menighetsrådene, og samtale med de ansatte. Ved dette skal biskopen gi støtte til menighetenes virksomhet og styrke fellesskapet i menighetene. Sammen med menighetsråd og ansatte skal biskopen under visitasen gå inn i et felles arbeid for å prøve menighetslivet på Guds ord og vår kirkes bekjennelse, og inspirere til frimodighet og fornyelse”.

Det biskoppelige tilsyn har altså som en hovedkomponent å dra omsorg for menighetens ve og vel. Dette skal skje i nært samvirke med menighetsråd og kirkelig ansatte.

På denne bakgrunn kan utvalget vanskelig se for seg at en i praksis splitter opp det biskoppelige tilsyn i den forstand at tilsyn med en menighetsprest skulle være adskilt fra tilsynet med den menighet presten har tjeneste i. Skal tilsynet fungere må det fastholdes at det skal utføres innenfor ett og samme kirkelige fellesskap

Til sist understreker vigselsritualet at biskopen sammen med sine medtjenere skal “legge vinn på

å fremme og bevare enheten i Guds kirke”. Formuleringen gjentas i tjenesteordning for biskoper §1 uten noen form for utfyllende kommentar.

Det er av en viss interesse at den inkluderende formuleringen “biskopen sammen med sine med-tjenere” blir spesifisert i Porvoerklæringen. I §44 heter det:

“Tilsynsambetet er kollegialt for det første fordi biskopen samler de ordinerte embetsbærere til å stå sammen om oppgavene og representere fellesskapet. For det andre er ambetet kollegialt fordi det er gjennom biskopenes kollegialitet at det lokale kristne fellesskap har forbindelse til den videre Kirke, og den universelle Kirke til dette fellesskap. Tilsynsambetet har en fellesskapside fordi utøvelsen av det ordinerte embete er rotfestet i fellesskapets liv, og forutsetter at fellesskapet aktivt deltar i å tyde Guds vilje og Åndens ledelse”.

Kollegialiteten innen bispekollegiet betones også i Lærenemndas uttalelse i Tunsberg-saken. Her heter det at enhver ordning av tilsyn i kirken “må bygge på det premis at det er fellesskap om Ord og sakrament mellom dem som utøver tilsyn” (s.72). Det blir ut fra en slik måte å tenke på svært vanskelig om biskopene agerer uavhengig av hverandre i uomtvistelige læresaker.

Tjenesteordning for biskoper er en samlet fremstilling av gjeldende bestemmelser som regulerer bispeambetets myndighet. Disse bestemmelsene er utformet både ut fra av denne kirkelige og teologisk (luthersk) forståelse av bispeambetet og ut fra den kirkelige tradisjon biskopene i Den norske kirke befinner seg i som statlige embetsmenn knyttet opp til vår statskirkeordning.

3.1.2 Tilsynets pastorale grense

Etter tjenesteordning for biskoper §1, skal biskopen, for å ivareta tilsynet, kunne gi råd og veiledning. Om nødvendig kan biskopen også gi bindende pålegg vedrørende presters og andre kirkelig tilsattes tjenesteutøvelse. Pålegg gitt med hjemmel i denne paragraf vil måtte relateres til biskopens ansvar for å ivareta den apostoliske lære og/eller kirkens enhet. Som arbeidsgiver for prestene vil biskopen ha en videre hjemmel enn den gitt i §1 for pålegg med hensyn til tjenesteutøvelsen. Hvor langt denne hjemmel strekker seg, skal ikke tas opp her. Utvalget vil imidlertid betone at både biskopens tilsynsansvar og biskopens arbeidsgiveransvar tilsier at biskopen ikke kan være sjelesørger for dem som omfattes av dette. Tjenesteordningen for biskoper omtaler følgelig ikke sjelesorg som en av biskopens oppgaver overfor de det skal utøves tilsyn for. Råd og veiledning må i denne forbindelse forstås som noe annet enn sjelesorg. Skal tilsynet fungere etter sin intensjon må alt en biskop får kunnskap om, kunne benyttes i forvaltningen av tilsynet – om nødvendig i vurderingen av om det skal fattes vedtak om tap av retten til utøvelsen av prestetjeneste. Det vil dermed være uholdbart om biskopen har stilt seg slik at taushetsplikten som gjelder i sjelesørgeriske forhold skulle være til hinder for dette.

Det er derfor ikke uproblematisk når det i Bispemøtets vedtak i Sak BM 4/94 “Biskopenes og bispemøtets plass i den kirkelige struktur” vektlegges at biskopen også skal bruke sjelesorg som virkemiddel i forhold til prestene.

Dette betyr ikke at det ikke skal være et nært og åpent forhold mellom biskopen og bispedømmets prester. Den enkelte prest har ved sin ordinasjon gått inn i en forpliktelse til å stå under til-

syn med sitt liv, sin lære og sin tjeneste. Dette innebærer en forpliktelse til å ta åpent frem for biskopen alt som måtte være av en slik art at det ville kunne vanskeliggjøre eller utelukke en fortsatt tjeneste i kirken. Men dette kan ikke forstås som sjelesorg.

3.1.3 Tilsynets statskirkelige ramme

I Den norske kirke er det Kongen (i kirkelig statsråd) som utnevner biskopene. Kongen legger til grunn det votum som kirkelige organer og instanser har gitt tilkjenne gjennom den omfattende prosedyre med nominasjon og avstemning, men velger blant dem som har fått et visst antall stemmer. Ved den enkelte utnevning gir regjeringen samtidig uttrykk for aksept av vedkommende biskops lære slik den på utnevningstidspunktet er uttrykt og gjort kjent, å ligge innenfor kirkens ramme. Det er også bare Kongen i kirkelig statsråd som kan reise læresak mot en biskop.

De skiftende regjeringer har i det store og hele gitt uttrykk for at de ikke ønsker å ta stilling i teologiske spørsmål, og overlate dette til kirkelige organer. Samtidig er det slik at regjeringen ved sine utnevnelser ikke kan være teologisk likegyldig. Regjeringen har ansvar for at den enkelte biskop utøver sitt tilsyn, slik det er nedfelt i gjeldende tjenesteordning og regelverk for øvrig. Regjeringen kan avsette den enkelte biskop gjennom vedtak i kirkelig statsråd uten forutgående rettssak, jfr. Grunnlovens §22, 1 ledd.

Selv om de løpende pastorale tilsynsoppgaver er overlatt de enkelte biskoper innenfor sitt bispeembete, er enkelte tilsynsoppgaver av stor betydning fortsatt i behold i regjeringen (departementet). Som eksempel kan nevnes at departementet er klageinstans over en biskops vedtak om å frata noen retten til å utøve prestedtjeneste i Den norske kirke, jfr endringsforskrift av 14.juli 1999 nr.1574, jfr forskrift om tjenesteordning for biskoper av 6.juni 1997 nr 1540, jfr kgl res av 6 juni 1997 nr 1055.

Kongen i kirkelig statsråd har på denne måten et vidtgående ansvar som i egentlig forstand vedkommer det kirkelige tilsyn. Det må her understrekes at denne del av tilsynet utøves i nært samspill med kirkelige instanser. Bispeutnevnelser forutsetter omfattende kirkelige høringer som Kongen tar hensyn til, og teologiske lærespørsmål vil Kongen ikke ta stilling til uten å konsultere kirkelige høringsinstanser eller Lærenemnda for Den norske kirke.

Det forblir imidlertid uavklart i denne sammenheng hva det betyr at Den norske kirke har fått et synodalt organ ved Kirkemøtets opprettelse, og forholdet mellom dette organ og biskopene skal utredes nærmere i forbindelse med det pågående arbeid omkring hvordan Kirkemøtets myndighet er å forstå.

3.1.4 Tilsynets geografiske grense

Biskopens tilsynsmyndighet og øvrige jurisdiksjon i kirken har alltid vært knyttet til et definert territorium. I norsk sammenheng har dette vært nedfelt i lovverket gjennom ulike bestemmelser. Fram til den nye tjenesteordningen har det vært en bestemmelse om at biskopen – på samme måte som andre embetsmenn – ikke uten særskilt fullmakt kan opptre som biskop utenfor bispedømmet. I gjeldende kirkerett er dette anliggende dels nedfelt i Tjenesteordning for biskoper, dels indirekte i kirkelovens bestemmelser om at det er Kongen som gjør vedtak om endring i bi-

spedømmets grenser og/eller opprettelse eller sammenslåing av bispedømmer. Tilsynets geografiske avgrensning skaper klare linjer mellom de enkelte biskopers ansvarsområder.

3.1.5 Delegasjon av tilsyn

Innenfor biskopens tilsynsansvar kan tilsynsoppgaver delegeres, dersom det ikke klart fremgår at biskopen selv må utøve den aktuelle tilsynsoppgave. Det er en alminnelig betraktning at tilsyn utøves best i løpende kontakt med den som skal ha tilsyn. Således vil ikke bare domprost og prost være aktuelle å delegere oppgaver til, men også ansatte ved bispedømmekontoret i forbindelse med deres kontakt med menigheter og ansatte. Hvor langt man bør gå i å delegere oppgaver, skal vi ikke her gå nærmere inn på, men nevne at biskopens beslutning om ordinasjon til prestatjeneste og vigsling til annen tjeneste neppe kan delegeres. Dog er det som nevnt slik at selve vigslingshandlingen kan delegeres. Biskopens beslutning om å løse noen fra retten til å utøve prestatjeneste og biskopens beslutning om å frata noen retten til å utføre prestatjeneste, antas heller ikke å kunne delegeres.

3.2 TILSYNSANSVAR OG ARBEIDSGIVERANSVAR

Forholdet mellom biskopens arbeidsgiveransvar og tilsynsansvar er et delaspekt ved spørsmålet omkring muligheten for annet eller alternativt tilsyn. Forutsetningen for en eventuell ordning med alternativt tilsyn er at ansatte, vigslede, medarbeidere skal kunne fortsette i sitt eksisterende arbeidsforhold og utføre sin tjeneste i den menighet de er tilsatt. Derfor vil en avklaring av forholdet mellom tilsynsansvar og arbeidsgiveransvar være viktig.

3.2.1 Biskopens myndighet som arbeidsgiver

Som arbeidsgiverrepresentant for presteskaperet i bispedømmet, innehar biskopen en allmenn arbeidsgivermyndighet på linje med øvrige arbeidsgivere. De grunnleggende spilleregler som regulerer norske arbeidsforhold i sin alminnelighet er utviklet over lang tid og finnes delvis nedfelt i lovgivningen, og er delvis fastsatt i en rekke dommer i Arbeidsretten. Grunnleggende i disse spillereglene er blant annet begrepet “arbeidsgivers styringsrett” og “arbeidsavtalen”.

Med arbeidsgivers styringsrett menes den rett enhver arbeidsgiver har til “å lede, fordele (organisere) og kontrollere” det arbeid som utføres. Arbeidsgivers styringsrett er imidlertid på en rekke områder avgrenset av lover, hovedavtalens bestemmelser om arbeidstakernes rett til medbestemmelse og hovedtariffavtaler.

Til grunn for ethvert arbeidsforhold, også i kirken, ligger en “arbeidsavtale” der arbeidstakeren stiller sin personlige arbeidskraft til rådighet for arbeidsgiveren mot et nærmere avtalt vederlag (lønn). Arbeidstakeren som har inngått en arbeidsavtale med en arbeidsgiver, har ikke bare arbeidsplikt men også lydighetsplikt. Lydighetsplikten innebærer at arbeidstakeren skal respektere de pålegg og instruksjoner arbeidsgiver gir i forbindelse med utførelsen av arbeidet. Det er naturligvis grenser for denne lydighetsplikten, særlig for stillinger med et selvstendig og faglig ansvar. Som eksempel på grensesetting kan en nevne arbeidsmiljølovens bestemmelser om arbeidsplikten. Også når det gjelder lydighetsplikten er det fastsatt grenser - dels i lover og annet regelverk, dels i avgjørelser i Arbeidsretten og dels i arbeidsavtalene eller stillingens karakter.

Enkelte vil derfor hevde at opposisjon mot styringsretten i forlengelsen av dette alltid vil være saklig oppsigelsesgrunn. Likeens vil brudd på lojalitetsplikten ofte være grunnlag for avskjed eller oppsigelse. Med begrepet lojalitetsplikt menes det i arbeidsrettslig sammenheng arbeidstakers holdning til og lojale oppslutning om sin arbeidsgivers interesser, og at han avstår fra utilbørlig undergraving av disse. Lojalitetsplikten antas å strekke seg ut over arbeidets grenser og arbeidstiden. Som eksempel kan nevnes at det regnes som illojalt å bringe sin arbeidsgiver i miskreditt utad eller bidra til å undergrave virksomhetens økonomiske fundament ved etablering av egen, konkurrerende virksomhet. Bortsett fra åpenbare konfliktsituasjoner, er det flere arbeidsrettssaker som fastslår at den ansatte må kunne innrømmes betydelig rett til å kritisere og melde sin uenighet med ledelsen og arbeidsgiver uten at det dermed oppstår en situasjon hvor grensen for lojalitetsplikt anses overskredet, med oppsigelse som konsekvens. Utvalget vil imidlertid gi uttrykk for at en kirkelig arbeidsgiver må kunne forvente at den tilsatte lever i samsvar med det vedkommende i sin stilling skal formidle. Innholdet i det som formidles vil måtte være i overensstemmelse med hva kirkesamfunnet kan stå for. Dette har klare paralleller til andre yrker.

Den generelle arbeidsrett omfatter også kirken som arbeidsplass. Det er en viss forskjell i regelverket hva angår oppsigelse og avskjed etter hvilket tilsetningsforhold en har. Arbeidsgivermyndigheten for de kirkelig ansatte ivaretas av de kirkelige arbeidsgivere, som for de flestes vedkommende er fellestrådet. For prester ivaretas det fleste arbeidsgiverfunksjoner av bispedømmerådet og biskopen. Også for presteskaper gjelder arbeidsmiljøloven, mens det er Lov om statens tjenestemenn (tjenestemannsloven) som regulerer spørsmålene om bl. a. oppsigelse og avskjed. Fram til 1999 har retten til å si opp prester og statlige kateketer, medarbeidere på den statlige sektor, vært holdt tilbake i departementet. Denne del av arbeidsgivermyndigheten ble lagt til bispedømmerådene i 1999.

Forholdet mellom bispedømmerådet og biskopen når det gjelder arbeidsgivermyndigheten har ikke vært entydig. I og med tjenesteordningen for biskop, fremstår biskopen som den som i det daglige ivaretar arbeidsgivermyndigheten (jf. TjoB §2, første ledd). Biskopene har arbeidsgivermyndigheten i alle forhold som ikke eksplisitt er lagt til andre organer. Bispedømmerådet har således tilsettings-, disiplinær- og oppsigelsesmyndighet, ansvaret for å fastsette instruks samt det økonomiske ansvar.

Konkret beskriver § 2 i TjoB de hovedfunksjoner som tilligger biskopen som arbeidsgiver for prestene som leder for den geistlige tjeneste (generelt lederansvar), sørge for arbeidsveiledning og etterutdanning for presteskaper (kompetanseutviklingsansvar) og innvilge ferie og skaffe vikar

3.2.2 Åndelig tilsyn - administrativt tilsyn

I sammenhenger der spørsmålet om tilsyn har vært drøftet, benyttes ofte begrepet ”åndelig tilsyn” i motsetning til et eventuelt ”administrativt tilsyn”. Denne terminologien finnes ikke nedfelt i de kirkerettslige bestemmelsene som regulerer det biskoppelige tilsyn.

BMs vedtak (BM sak 16/95) oppfatter biskopens åndelige tilsyn svarende til oppgavene som bi-

skopen får seg overdratt gjennom bispevigslingen:

“Enhver prest har rett til åndelig tilsyn fra den kirke han eller hun tjener. Kirken har overlatt dette tilsynsansvar til sine biskoper, og i vår kirke vigsles biskopene til sin tjeneste”.

I følge Bispemøtets vedtak kan imidlertid dette tilsynet utøves av andre enn biskopene, primært forstått som andre i embets- eller tilsynslinjen:

“Det er imidlertid ikke noe til hinder for at kirken kan pålegge andre embeter å utføre dette tilsyn, og dette tilsyn vil være gyldig uten at den som fører det har fått en særskilt vigsling for å utføre det.”

I flere av rettsavgjørelsene omkring tilsynsfraskrivelse har begrepet ”åndelig tilsyn” vært sentralt, og utvalget viser her til gjennomgangen av aktuelle saker i kapittel 2. Bruken av begrepet er ikke entydig. I noen sammenhenger benyttes det nærmest synonymt med begrepet tilsyn. I andre sammenhenger benyttes det for å skille ut den kirkelige eller teologiske del av tilsynet fra de administrative og forvaltningsmessige sidene av tilsynet. Et forsøk på å gi en nærmere avklaring finner en et eksempel på i Presteforeningens reviderte kjørerregler der tilsynet defineres slik:

“Tilsynet utøves dels som administrativ funksjon, dels som en åndelig funksjon. (...)

Skillet mellom hva som ansees som administrativ og hva som ansees som åndelig funksjon av tilsynet, er flytende.”

Begrepet “preken- og gudstjenestetilsyn” blir også benyttet i denne sammenheng. Utvalget antar at dette i såfall må høre inne under det åndelige tilsyn. Et annet tilfelle er Kørnersaken der også begrepet “åndelig tilsyn” ble brukt. Det var en tid uklart hva Kørner selv la inn i dette begrepet, men det ble etter hvert klart at han la til grunn for sin forståelse betydde at biskopen var sjelesørger og teologisk rådgiver. I ett enkelt tilfelle (Kautokeino-saken) har en også benyttet begrepet “sjelelig tilsyn” uten at dette er nærmere eller annerledes definert i forhold til begrepet “åndelig tilsyn”. Etter utvalgets oppfatning vil sjelesorg ikke høre til det åndelige tilsyn.

På den annen side opereres det i rettsavgjørelser med begrepet ”administrativt tilsyn”. En forsøker å gi en forklaring på eller beskrivelse av begrepet i vendinger som ”de rent formelle embetsforpliktelser”, ”all post må sendes tjenestevei”, ”ingen bør fritas fra å ha sokneprest/ prost/ biskop som (nærmeste) administrative foresatte”. Begrunnelsen for å foreta slike forklaringer eller beskrivelser er at den tro at det må være mulig å “skille mellom en kirkerettslig pålagt administrasjonsordning og et reelt kirkelig og teologisk tilsyn”.

Den tenkning som her ligger til grunn ser ut til å bygge på en spesiell forståelse av forholdet mellom teologi og kirkerett. De er et uttrykk for en tolkning av at biskopens tilsyn i større grad er delt mellom åndelige oppgaver og forvaltningsoppgaver enn det nåværende kirkerett legger opp til. Men det kan også bety at en ikke i tilstrekkelig grad skjeler godt nok mellom biskoppelige tilsyn - som gjelder alle vigslede medarbeidere, kirkelig tilsatte og råd - og de oppgaver biskopen også har som arbeidsgiver overfor prestene og de statlige kateketer.

Det er grunn til å påpeke at både Presteforeningens “kjørerregler” og flere av rettsavgjørelsene kom før biskopene selv hadde en gjennomgang av biskopenes plass i den kirkelige struktur

(1994) der forståelsen av tilsynet ble behandlet. Dette ledet igjen til en gjennomgang av gjeldende ordning og utarbeidelsen av en ny tjenesteordning for biskoper der delingen i et åndelig og administrativt tilsyn er fraværende. Oppdelingen av tilsynet i en åndelig og administrativ del vurderes som lite egnet til å definere det kirkelige tilsynsembete i teologiske og kirkerettslige kategorier. Gjeldende kirkerett, luthersk ekklesiologi og embetsforståelse er samstemmig i å fokusere på bispeembetet som et i all hovedsak pastoralt tilsynsembete.

3.2.3 Forholdet mellom tilsynsansvar og arbeidsgivermyndighet

Tilsynsansvar og arbeidsgivermyndighet er to ulike og i utgangspunktet atskilte funksjoner. Forholdet mellom tilsynslinjen og arbeidsgiverlinjen fremstår imidlertid til dels uklar. Dette gjenspeiles også i deler av den aktuelle diskusjon. I noen grad kan dette skyldes at grensene mellom de to linjer er vanskelig å holde klart fra hverandre samtidig som arbeidsgivermyndigheten inneholder mange av de samme sider tilsynsansvaret omfatter. Det kan imidlertid ikke herske tvil om at det grunnleggende forhold som regulerer den enkeltes tjeneste og tjenesteutøvelse også i kirken handler om forholdet mellom arbeidsgiver og arbeidstaker. Det er gjennom å søke og bli tilstatt i en stilling at enkeltpersoner kommer inn i et arbeidsrettslig forhold til kirkelige myndigheter og som sådan er forpliktet til å utføre sin tjeneste overensstemmende med kirkens ordninger.

Det som imidlertid er spesielt for vigslede medarbeidere i kirken er at vedkommende som en del av arbeidsforholdet blir satt inn i et særskilt tilsynsforhold til biskopen. Tilsynsforholdet blir i denne sammenheng ett forhold som kommer i tillegg til det generelle forholdet mellom arbeidstaker og arbeidsgiver. En faktor som kan bidra til uklarhet er at arbeidsgiveransvaret, enten helt (tilsatte under menighetsråd / fellesråd) eller delvis (prester ansatt av bispedømmerådet) tilligger andre organer enn biskopen.

I noen grad kan det oppstå konflikt mellom disse to linjer. Det kan tenkes situasjoner der biskopen ut fra sitt tilsynsansvar for eksempel vil fraråde en tilsetting, men hvor tilsettingsorganet ønsker å tilsette vedkommende. Diskusjonen vedrørende bestemmelsene om tjenestebrev i forkant av Kirkemøtet 1996 var et uttrykk for at Kirkemøtet ut fra sin normgivningskompetanse ønsket å legge en begrensning på den kirkelige arbeidsgivermyndighet i tilsettingssaker. Dette ble uttrykkelig avvist fra Stortingets side der Kirkemøtets normgivningskompetanse til å fastsette tjenesteordninger ikke var av en slik art at den skulle kunne binde tilsettingsorganene. Kirkemøtet fastsatte like fullt visse krav som måtte oppfylles for tilsetting i vigslet kirkelig stilling, slik som at biskopen ville utstede tjenestebrev til vedkommende. Det blir i denne saken hevdet at Kirkemøtet har gått ut over sin formelle kompetanse, mens andre vil hevde at Kirkemøtet – fordi det formelt ikke er fremkommet innsigelser – de facto kan fatte vedtak i slike saker.

I enkelte sammenhenger vil biskopens tilsynsansvar kunne virke begrensende i forhold til arbeidsgivers styringsrett, men også dels av arbeidstakerens “sivile” rettigheter i arbeidsforhold. Konkret gjelder dette biskopens ordinasjons- og vigslingsansvar samt myndighet til å “gi bindende pålegg” om en persons tjenesteutøvelse. Selv om denne myndighet ikke er ledsaget av sanksjonsmuligheter, er det i departementets merknad til § 1 sagt at pålegg gitt ut fra denne bestemmelse er bindende for den enkelte dersom pålegget er gjort ut fra biskopens tilsynsansvar for

liv og lære, eller som departementet formulerer det: “vil være bindende for den tilsattes tjenesteutøvelse når det knytter seg nært til biskopens ansvar for å ta vare på den apostoliske lære etter Guds ord og vår kirkes bekjennelse”. Samtidig sier departementet at biskopen ikke er gitt sanksjoner dersom pålegget ikke følges opp ettersom det vil være tilsettingsorganet (arbeidsgiver) som sitter med disiplinærmyndighet og som dermed kan treffe vedtak om sanksjoner dersom den tilsatte ikke retter seg etter biskopens pålegg. Dette betyr at et bindende pålegg fra biskopen begrunnet ut fra tilsynsansvaret er å betrakte som en tjenesteplikt. Hvorvidt brudd på denne tjenesteplikt skal forfølges, er imidlertid avhengig av tilsettingsorganets vurdering.

Biskopens tilsynsansvar på lokalt plan, vil kunne fungere som en støttefunksjon som kan bidra med råd, veiledning og oppmuntring både overfor arbeidsgiver og arbeidstaker. Det vil her være viktig å utvikle gjensidig respekt mellom biskopen og den lokale kirkelige arbeidsgiver (menighetsråd og fellesråd). Oppstår det situasjoner der biskopen finner det nødvendig å utøve sin tilsynsmyndighet hva angår “andre kirkelig tilsattes tjenesteutøvelse” (TjoB § 1), forutsettes det at både arbeidstaker og lokal arbeidsgiver retter seg etter biskopens pålegg. Biskopen skal ikke bare føre tilsyn med tjenestemenn og øvrige kirkelig tilsatte, men også overfor de kirkelige organer og ombud, kirkelige råd og utvalg.

3.2.4 Fraskrivelse av tilsynet

3.2.4.1 Teologiske vurderinger

Begrepet “tilsynsfraskrivelse” er verken hentet fra Confessio Augustana eller fra øvrige bekjennesskrifter. Det er heller ikke noe kjent bibelsk begrep. Det som omtales i CA 28 er at menighetene og prestene forbys å “lyde” (lat. obeoedire) biskopene dersom de lærer eller fastsetter noe som strider mot evangeliet (contra evangelium docent aut constituunt).

Tolket på bakgrunn av reformasjonstidens oppgjør med den katolske kirke og de mange pålegg som ble foreskrevet menighetene, uttrykker også CA 28 det som må sies å være det sentrale i en luthersk evangelie- og kirkeforståelse; læren om rettferdiggjørelsen ved tro alene og forståelsen av Skriften som overordnet det kirkelige embete - og som sådan den eneste autoritet og norm i lærespørsmål.

Det er klart at en prest, menighet eller det enkelte menighetslem, som mener at en biskop lærer noe som strider mot evangeliet, ikke plikter å følge dette i sin egen forkynnelse og undervisning. Her uttaler CA 28 tvert i mot at man ut fra guddommelig rett plikter å følge evangeliet og ikke biskopens eventuelle irettesettelse eller veiledning. Denne plikt må forutsettes å gjelde selv om den i ytterste fall også skulle medføre ytterligere forføyninger fra overordnet kirkelig myndighet. Dette betyr at verken prester, menigheter eller enkeltpersoner nødvendigvis skal følge en biskops utleggelse av et teologisk spørsmål dersom denne utleggelse oppfattes å stride mot Skrift og bekjennelse.

Det er imidlertid vanskelig å sette likhetstegn mellom dette og på generelt grunnlag å fraskrive seg biskopens tilsyn. Ikke noen av de tilsynsfraskrivelsene vi kjenner fra de senere år har som bakgrunn at en biskop har iverksatt tiltak for å pålegge proster, andre prester, vigslede medarbeidere

eller menigheter å endre sin forkynnelse eller undervisning i saker der det har vært uenighet. Fraskrivelsen av tilsyn må antakelig tolkes som en generell erklæring om grunnleggende uenighet med biskopen som kirkelig tilsynsmyndighet.

Det springende punkt er derfor om dette kan ansees å være en akseptabel reaksjon eller om det er uakseptabelt med slike erklæringer om manglende tillit. I høringsuttalelsen til Bispemøtets sak om "Kirkens enhet og troens fundament" uttalte Kirkerådet følgende om samme problematikk:

"Det er vanskelig å se det annerledes enn at disse, ved slik handling (tilsynsfraskrivelse, vår anm.), stiller seg selv utenfor det kirkelige fellesskap ikke bare med biskopen, men med det kirkelige fellesskap for øvrig som har kalt vedkommende biskop til tjeneste og betrakter vedkommende som rettelig kalt både prest og biskop i kirken. Kirkerådet kan ikke forstå annet enn at dette er å gå vesentlig lenger enn det CA 28 omhandler" (KR-uttalelse til Bispemøtet 14.8.97).

En har med andre ord ansett det som uakseptabelt både ut fra en tjenesterettslig og tilsynsrettslig betraktning.

Uttalelsen fra Lærenemnda gir uttrykk for samme grunntolkning av CA når det i konklusjonen til behandlingen av artikkel 28 heter:

"CA 28 sier lite konkret om hvordan menighetene skal uttrykke at de ikke lyder biskopene når de pålegger noe som er i strid med evangeliet. Det sies heller ikke noe direkte om prestenes rolle i denne sammenheng. Resonnementet i artikkelen er framført innenfor den ramme at en vil begrunne hvordan og hvorfor kirkens enhet kan bestå. I utgangspunktet fremholder CA 28 retten og plikten til kritikk og lydighetsnekt i den spesielle situasjonen CA 28 taler inn i. Det hevdes ikke at biskopene skal avvises totalt, men at menighetene ikke er nødt til å bry seg om de urettmessige pålegg fra biskopene." (Tunsberg-saken punkt 3.2.5)

I Bispemøtets vedtak i sak BM 12/99 (vedtatt med 7 av 11 stemmer) heter det imidlertid om tilsynsfraskrivelse:

"Det fremgår videre av det som er sagt at Bispemøtet ser på tilsynsfraskrivelse som uberettiget når biskopene er lojale mot kirkemøtets vedtak. Denne forutsetning er nå brutt. Det har ført til at flere har frasagt seg biskopens åndelige tilsyn."

Dette vedtak ble fattet i etterkant av at biskopen i Hamar besluttet å la en prest gjeninntre i sin stilling etter å ha inngått partnerskap. I uttalelsen fra de 7 biskopene er det presisert at så lenge biskopene er lojale mot Kirkemøtets vedtak, er en tilsynsfraskrivelse uberettiget.

3.2.4.2 Arbeidsrettslige vurderinger

Å fraskrive seg tilsynet, helt eller delvis, vil i forlengelsen av dette kunne betraktes som et brudd på arbeidsplikten, ettersom det å stå under biskopens tilsyn hører med til den arbeidsavtalen man inngår (vigslede stillinger).

De som på denne måten fraskriver seg tilsyn befinner seg imidlertid ikke utenfor biskopens tilsyn. Å fraskrive seg biskopens tilsyn endrer eller opphever ikke det tilsynsansvar den aktuelle biskop har overfor disse medarbeidere. De står derfor fortsatt under biskopens tilsyn selv om de ved en slik erklæring varsler at de ikke vil møte opp eller delta i sammenhenger der tilsynet

utøves i form av konkrete handlinger fra biskopens side - det være seg visitaser, gudstjenester eller lignende.

Den eneste måten det i dag er mulig å komme bort fra en biskops tilsyn er for en kirkelig ansatt å søke avskjed og flytte til et annet bispedømme som ligger under en annen biskops tilsyn. Egne erklæringer endrer ikke biskopens tilsynsansvar. I arbeidsrettslig forstand kan en tilsynsfrasingelse antakelig gi grunnlag for å vurdere dette som en arbeidstakers ensidige oppsigelse av en del av arbeidsavtalen. Så langt har kirkelige arbeidsgivere ikke villet forstå tilsynsfrasingelsen, men en slik erklæring fra arbeidstaker er imidlertid et tydelig signal som vil bli fulgt opp, i større eller mindre grad, av konkrete protesthandlinger.

Selv om omfanget av denne handling er forsøkt begrenset ved å innføre distinksjonen mellom åndelig og administrativt tilsyn, kan det verken ut fra en rent kirkelig vurdering eller ut fra en arbeidsrettslig vurdering forsvares at det defineres som viktigere å forholde seg til de eventuelle administrative sider ved tilsynet enn til de pastorale. Både i teologisk forstand og i kirkerettslig forstand utgjør den pastorale eller åndelige dimensjon ved tilsynet selve kjernen i tilsynet. De administrative gjøremål som følger av dette er i denne sammenheng underordnet om enn ikke uviktig. Disse forhold vil også være utslagsgivende i en arbeidsrettslig vurdering.

I prinsippet er det uproblematisk at tilsynsmyndighet og arbeidsgivermyndighet ivaretas av to ulike instanser. Dette er ordningen for alle lokalt kirkelig tilsatte, og også ordningen for andre viglede medarbeidere med andre arbeidsgivere (organisasjoner, sykehus, rådsstruktur etc).

Felles for alle disse er imidlertid at de har en annen arbeidsgiver, men at de like fullt fastholdes i sitt forpliktende tilsynsforhold til biskopen i tilsynsområdet. En lokalt kirkelig ansatt vil ved et annet eller alternativt tilsyn ikke stå i noen relasjon til den territoriale biskopen.

For dem som i dag har biskopen/bispedømmerådet som arbeidsgiver, vil det bety at biskopen fortsatt vil være leder for deres geistlige tjeneste (TjoBiskoper § 2), forordne gudstjenester, fordele oppgaver, sørge for arbeidsveiledning/etterutdanning etc. I arbeidsgiveransvaret ligger også prinsipielt en rett til å kontrollere arbeidet og arbeidsutførelsen. Videre vil prosten være nærmeste foresatte for vedkommende, innkalle til medarbeidersamtaler etc.

4 TILSYNSMODELLER- ORDNINGER SOM IVARETAR TILSYNET

4.1 TILSYNSFRASKRIVELSE – EN PRINSIPIELL UMULIGHET

Det har vært et vesentlig spørsmål for utvalget under arbeidet om det, prinsipielt sett, er mulig å etablere andre eller alternative ordninger for tilsyn enn de vi har i dag uten samtidig å bidra til å svekke eller undergrave det eksisterende tilsyn. Utvalget er bevisst at biskopens pastorale tilsyn skjer på kirkens vegne og er en ordning etter menneskelig rett. Det er vanskelig å stille opp en direkte teologisk begrunnelse for en organisering av biskopens tilsyn i territorier. Dette har klart en historisk og praktisk begrunnelse. Samtidig representerer biskopen et viktig symbol på enhet i kirken. Utvalget har derfor samlet kommet til den oppfatning at andre eller alternative ordninger for tilsyn bør finne sin løsning innen eksisterende kirkeordning.

4.1.1 Tilsyn - en ekklesiologisk og pastoralteologisk nødvendighet

Utvalget vil understreke, i overensstemmelse med Lærenemnda, at utøvelsen av tilsyn ikke kan løsriives fra prestedtjenesten i den lokale kirke, ”med ansvar for den offentlige forvaltning av Ord og sakrament i menighetens forsamling”. Vigslingsliturgien for biskop legger den pastorale tjeneste med Ord og sakrament til grunn for forståelsen av biskopens tjeneste. Bispembetet er samtidig et uttrykk for at kirken trenger en særskilt tjeneste for å føre tilsyn med den ordnede tjeneste med Ord og sakrament.

Prest, prost og biskop har del i det samme embete med å forvalte evangeliet og sakramentene i de menigheter de er satt til å tjene. Dette embete er innstiftet for at mennesker skal komme til tro og henter sitt mandat fra oppdraget med å forvalte Ord og sakrament (CA 5 og 28). Dette er en tjeneste i og for et fellesskap, menighetene, som lever av evangeliet og sakramentene (CA 7 og 28). Dersom en i lys av CA skal definere relasjonen mellom dem som i vår kirke er ordinert til kirkens embete, må en altså legge vekt på at de har del i den ene og samme tjeneste med Ord og sakrament. De skal også på ulikt vis tjene de samme menigheter. For menighetenes skyld og med tanke på fellesskapet mellom dem kan det ikke stiftes en ordning som innebærer at de som gjør tjeneste overfor den samme menighet, ikke tilhører det ene kirkens fellesskap. Det ville være i strid med selve grunnlaget for menighetens liv i kirkens forkynnelse og sakramentforvaltning. Det ville også være i strid med det som er grunnlaget for prestens, prostens og biskopens tjeneste. De må tydeliggjøre at de tilhører og tjener den ene og samme kirke. Det må særlig skje gjennom dertil egnede markeringer av at de har gudstjeneste- og nattverdfellesskap med hverandre.

Det er viktig å understreke at det er forskjellig utforming av det episkopale tilsyn (episkope) i ulike kirkesamfunn. En form for tilsyn anses å være nødvendig for å bevare enhet og samhold i kirkene. Dette gir et prinsipielt grunnlag for at tilsynet vil kunne tilrettelegges etter forskjellige modeller og på forskjellige måter i kirken.

4.1.2 Tilsynsområde

Det er tidligere påpekt at den kirkelige inndeling i Den norske kirke er en ordning gitt etter menneskelig rett (iure humano). Denne organiseringen i bispedømmer, med senere utvidelser og grenseendringer, er historisk og geografisk begrunnet, og utvalget finner naturlig nok ingen grunn til å foreslå en endring av dette. Det innebærer at utvalget samlet er kritisk til at en biskop fra et annet bispedømme skal kunne utøve tilsyn utenfor eget geografisk område, med mindre det er særlige fastsatte grunner til det (habilitet, ordinasjon på fullmakt).

Det er kjent for utvalget at enkelte biskoper har gitt uttrykk for at de kan være villige til å føre tilsyn med prester, øvrige medarbeidere eller menigheter i et annet bispedømme enn sitt eget. Forutsetningen er en situasjon i kirken der det i bispedømmet er etablert praksis som er i strid med det som oppfattes som gjeldende ordninger eller en teologisk profil som oppfattes som teologisk problematisk. En slik ordning vil etter utvalgets oppfatning, med nødvendighet bli uryddig.

Utvalget har også vurdert den ordning at den enkelte biskop gis anledning til å bringe en konkret

sak inn for Bispemøtet med det mål at Bispemøtet anmoder en annen av biskopene eller en av prostene i bispedømmet om å gå inn i en konkret sak. Utvalget vil, innenfor gjeldende kirkeordning og grunnlovens bestemmelser, anfekte gyldigheten av en slik ordning. Etter utvalgets oppfatning innebærer dette en delegasjon av tilsynsansvar utenfor bispedømmet som etter gjeldende kirkeordning er problematisk fordi ordningen ikke er sanksjonert av det organ som har utnevnt biskopen og overdratt vedkommende tilsynsansvaret. Et mindretall i utvalget (Fleischer og Aarflot) vil påpeke at dersom en slik løsning fortsatt skal kunne anvendes, er det nødvendig at dette avgrenses til situasjoner der det kan stilles spørsmål ved den enkelte biskops habilitet. Det kan også vurderes om det skal gjøres gjeldende der forholdet til biskopen blir vanskelig for prest, kirkelige medarbeidere eller råd som følge av teologisk uenighet av grunnleggende læremessig art. Det må i såfall være nødvendig at dette kun er den enkelte biskop selv som kan fremme en slik forespørsel. En annen løsning ville være prinsipielt umulig i det et annet organ ellers vil frata biskopen tilsynsansvaret i bispedømmet og overlate dette til en annen. Flertallet i utvalget vil ikke kunne anbefale at man i fortsettelsen benytter seg av denne muligheten for utøvelse av tilsyn.

4.1.3 Lærenemndas tilsynsforståelse

Lærenemnda tar utgangspunkt i den læremessige begrunnelse for et tilsyn med presters forvaltning av Ord og sakrament. Ingen som er ordinert til tjeneste i kirken kan unndra seg tilsyn. Samtidig understrekes det i Lærenemndas uttalelse at det kan vurderes alternative tilsynsordninger, men at disse ikke i noe fall kan bygges på de premisser at det ikke eksisterer noe reelt kirkelig fellesskap i teologisk forstand. Det må være fellesskap om Ord og sakrament mellom dem som utfører tilsyn i kirken, fordi det ikke må skapes tvil om at det er ett og samme kirkesamfunn. Dette er særlig viktig av hensyn til menighetene.

Lærenemnda vurderer ikke hvilke alternative tilsynsordninger som eventuelt kan etableres i kirken. Men den understreker at når det er problemer i tilsynsrelasjonene, må de kirkelige styringsorganer kunne utvise tålmodighet og romslighet i en vanskelig situasjon. Generelt må det likevel slås fast at tilsynsordninger må bygge på det premiss at det er fellesskap om Ord og sakrament mellom dem som utøver tilsyn.

Tilsatte og råd i kirken er underlagt biskopens tilsyn

4.1.4 Konsekvensene av tilsynsfrasingelse

Det har i den senere tid vært eksempler på tilsynsfrasingelse overfor enkelte biskoper. Utvalget oppfatter dette som et uttrykk for manglende tillit til den enkelte biskop ut fra vedkommendes håndtering av konkrete saker eller teologisk ståsted. Det er all grunn til å ta på alvor den situasjonen som dermed oppstår i et bispedømme. Etter utvalgets oppfatning vil konsekvensen av en manglende reaksjon fra biskopens side være at biskopen oppfattes ikke å ta problemet på alvor. Det er imidlertid spørsmål om hvilken form en reaksjon skal ha, og innholdet i denne.

En naturlig konsekvens for en medarbeider som ikke lenger har tillit til sin biskop, vil normalt være å søke stilling i et annet bispedømme, med mindre vedkommende kommer frem til en ord-

ning med sin biskop. Dersom det er den kirkelige situasjon samlet sett som for vedkommende prest er problematisk, vil konsekvensen bli enda mer alvorlig og i ytterste fall kunne føre til at presten slutter i tjenesten. En slik løsning vil oppleves som ytterst problematisk for den enkelte prest som også har en forpliktelse overfor den menighet og kirke vedkommende er kalt til å tjenestegjøre i, enten presten har vært ansatt i menigheten før biskopen kom til bispedømmet eller ikke. Det kan også være problematisk for valgte ombud i menighetsråd og / eller fellesråd, der nettopp valget er personlig og knyttet til soknet i den lokale kirke der vedkommende er bosatt. Det skal særlige grunner til for å få innvilget fritak fra verv i menighetsråd og fellesråd, og det må legges en konkret vurdering til grunn.

Før slike alvorlige beslutninger blir tatt, er det vesentlig at andre løsninger blir drøftet. Det påhviler den enkelte biskop et særlig ansvar for å søke å komme fram til løsninger i kontakt med de kirkelige medarbeidere dette måtte gjelde.

4.1.5 Vurdering

Etter utvalgets oppfatning vil det føre til en uryddig situasjon dersom ulike protesthandlinger overfor biskopen ikke tas opp og underlegges en oppfølging. Det vil fremgå av det følgende at utvalget legger til grunn at det, innen rimelighetens grenser, må være anledning til å gi uttrykk for frustrasjon og også gi uttrykk for uenighet med en biskop om håndtering av saker eller om standpunkt i spørsmål det råder ulike oppfatninger om. Kirken har til alle tider levd med og håndtert uenighet i ulike spørsmål. Etter utvalgets oppfatning vil det være galt om en innskrenker muligheten mer enn tidligere for dialog og diskusjon innad i kirken i teologiske og kirkelige spørsmål. Kirken bør være en arena hvor ulike oppfatninger kan omgås i åpenhet. Dersom en protest eller ytring om uenighet ikke tas opp på en adekvat måte, og biskopen i stedet velger for eksempel å pålegge alterfellesskap, vil dette kunne forsterke en fra før vanskelig situasjon. Utvalget vil derfor understreke at det er nødvendig for biskopen, med utgangspunkt i tilsynsansvaret, å ta problemstillingene opp med den enkelte prest, ansatte eller råd og ikke velge å overse den situasjonen som har oppstått.

4.1.6 Konklusjon

Ingen som er ordinert eller vigslet til kirkelig tjeneste, er ansatt i kirken eller valgt til å inneha verv i den kirkelige rådsstruktur, kan unndra seg biskopens tilsyn. Det har således ingen mening å frasi seg biskopens tilsyn. Dette innebærer imidlertid at det påhviler biskopen et stort ansvar når det gjelder å forvalte sitt tilsynsansvar på en samlende og for kirken tjenlig måte, særlig i de tilfeller der det oppstår alvorlig uenighet mellom biskopen og en eller flere av dem som står under tilsyn.

Utvalget vil i det følgende fremme forslag til løsninger som kan bidra til å leve med uenighet, selv om forholdet til biskop eller biskopene på teologisk grunnlag er anstrengt.

4.2 TILSYNETS AKSEPT AV PROTEST

Utvalget har redegjort for behandlingen av saker i ulike instanser vedrørende tilsyn og tilsynsfraskrivelse (kap. 2). I flere av disse sakene legges det stor vekt på at fellesskapet mellom biskop,

proster og prester er et sakramentalt fellesskap og at den kirkelige enhet og fellesskapet om forvaltningen av Ord og sakrament er nødvendig. Samtidig må det være mulig innenfor disse rammene å fremsette kritikk overfor en biskop. Det kan på mange måter ses på som en modell for hvordan slike saker kan og bør løses. Dersom en prest ut fra sitt ordinasjonsløfte om å leve og lære i samsvar med Guds Ord kommer i et konfliktfylt forhold til sin biskop eller kollega, må det tas på alvor, og det bør etableres flere arenaer for direkte og personlig dialog mellom biskopen og de aktuelle medarbeiderne slik at det gis rom for å markere sitt syn.

4.2.1 Lærenemndas prinsipielle utgangspunkt

Utvalget legger til grunn den forståelse av Confessio Augustana art. 28 som Lærenemnda har redegjort for i sin uttalelse. Det er der et viktig spørsmål om hvor vid hjemmel menighetene gis i CA 28 til å kritisere og ikke adlyde biskopen.

CA 28 gir ikke grunnlag for kritikk og lydighetsnektelse mot en biskop på et hvilket som helst grunnlag. Tankegangen i CA 28 er at protesten er på sin plass når det biskopen lærer eller påbyr, har et innhold, en begrunnelse eller en konsekvens som er i strid med det biskopen skal lære og gjøre. Protesten må derfor være begrunnet i at det handler om spørsmål som er helt sentrale i kirkens lære. Etter utvalgets oppfatning gir dette en viss avgrensning av hvilke spørsmål som kan sies å ligge innenfor de rammer som kan være akseptable og gi rom for protest.

CA 28 er, i følge Lærenemnda, i seg selv uttrykk for lydighetskonflikt med biskopene. CA taler likevel innenfor den kontekst at menighetenes fellesskap med biskopene består. Lydighetsnekt overfor biskopene i CA 28 forstås derfor ikke som et totalt brudd med biskopen, verken når det gjelder biskopens tilsyn eller kommunion med biskopen. Tvert imot, det presiseres hva biskopene skal gjøre i sin tilsynstjeneste. Det er altså visse punkter i biskopenes lære som blir avvist, ikke biskopene og deres embete. Det at en menighet eller prest avviser hva en biskop lærer i en bestemt sak, betyr ikke at en kan nekte å stå under biskopens tilsyn overhodet.

4.2.2 Lojalitet og lojalitetskonflikt

Det er allment gjeldende at det stilles krav om lojalitet den til virksomhet man gjør tjeneste i. Dette gjelder også for Den norske kirke. I Den norske kirke går lojaliteten i første rekke på å lære og leve i samsvar med Skrift og bekjennelse, men man er også forpliktet til lojalitet mot kirkens ordninger. Hva denne lojaliteten innebærer, kan imidlertid være vanskelig å beskrive i alle detaljer.

I den uryddige situasjon er det forståelig at medarbeidere i kirken og menighetene kan oppleve at de kommer i en lojalitetskonflikt. Et valg i en slik situasjon vil med nødvendighet medføre at lojalitet til en kirkelig instans samtidig innebærer en grad av illojalitet til andre organer.

4.2.3 Praktiske løsninger

En menighet, prest eller andre kirkelige medarbeidere som står under biskopens tilsyn har, som utvalget tidligere har vært inne på, rett og plikt til å vurdere biskopens veiledning i aktuelle saker og eventuelt gi uttrykk for sin kritikk og teologiske uenighet.

I forbindelse med visitaser kan det komme til å oppstå situasjoner der for eksempel en prest, ut

fra sitt pastorale ansvar overfor menigheten, finner det påkrevet å utfordre biskopens råd og veiledning. Den praktiske løsning vil være at en prest i forbindelse med biskopens møte med menigheten under menighetsmøtet, menighetsråd eller utvalg gis anledning til en redegjørelse for sitt standpunkt og uenighet med biskopen.

Hyppigheten av ordinære visitaser er normalt for sjeldne til å kunne fange opp aktuell uenighet. Utvalget antar derfor at det vil være nødvendig for biskopen å oppsøke menighet/prest særskilt i slike situasjoner slik at vedkommende i åpenhet skal kunne få komme fram med sitt anliggende.

4.2.4 Konsekvensene av protesthandlingene

De avgjørelsene som har falt i saker som gjelder fraskrivelse av tilsyn, er tydelige på at det må være mulig å gi uttrykk for protest mot biskopen og at grensene for dette må være relativt romslige. Samtidig gis det uttrykk for at det er grenser innenfor hvilke en må bevege seg for ikke å komme i konflikt med det almenne krav om lojalitet i et arbeidsforhold. Det innebærer at en i hvert enkelt tilfelle må foreta en konkret vurdering om hvorvidt reaksjonen kan sies å være akseptabel eller ikke. Så langt har det vært satt en grense ved brudd på fellesskapet om Ord og sakrament.

4.2.5 Vurdering

Etter utvalgets oppfatning kan en slik håndtering av saken bidra til at konflikten eller uenigheten ikke tilspisser seg ytterligere. Det vil etter utvalgets oppfatning være innenfor rammen av lojalitetsplikten i arbeidsforholdet, og vil kunne bidra til avklaring for menigheten dersom en tar i bruk en slik arbeidsform på en konstruktiv måte. Den enkelte prest har et primæransvar for det pastorale læreansvar i egen menighet, og det er viktig å holde frem nødvendigheten av at presten er til stede under visitas for å ivareta dette ansvar.

I tilslutning til Lærenemndas behandling av den læremessige begrunnelse for kirkens tilsynstjeneste, vil likevel utvalget understreke at det ikke er anledning til å nekte biskopen å utøve sitt tilsynsansvar. Det ville skape en helt uholdbar situasjon for menighetene om biskopen ikke lenger skulle kunne rettlede og føre tilsyn med hva for eksempel prestene gjør og lærer. Å nekte biskopen lydighet i ett forhold eller i en sak er ikke det samme som å nekte biskopen å føre tilsyn med seg i alt som gjelder forvaltningen av Ord og sakrament. Selv om en er uenig med biskopen i ett eller flere spørsmål, og enda til protesterer med hjemmel i CA 28 mot hva biskopen lærer, er det viktig at biskopen fører tilsyn med hvordan presten og menigheten for øvrig skjøtter sine oppgaver. Prestetjenesten har mange sider, og de står ansvarlige overfor biskopens pastorale tilsyn i alle forhold som angår deres tjeneste med Ord og sakrament.

4.2.6 Konklusjon

Utvalget vil tilrå at en benytter seg av sin rett til å gi uttrykk for sin uenighet med sin biskop dersom det oppleves nødvendig. Det må utvises betydelig grad av romslighet fra biskopens side i saker der prest, kirkelige medarbeidere eller råd gir uttrykk for grunnleggende uenighet med biskopen. Dette gjelder særlig i spørsmål der en mener biskopens lære er i strid med kirkens offisielle syn i saker av læremessig karakter. Det innebærer at en må kunne forvente at biskopen ikke

unødig tar skritt i retning av bindende pålegg (Tjebiskoper § 1), irettesettelse eller advarsler om konsekvenser for tilsetningsforholdet under slike forhold. Utvalget forutsetter at uenigheten fremsettes på egnet måte slik det er skissert ovenfor. Biskopene på sin side må ikke hindres i å utøve sitt pastorale tilsynsansvar. Det er etter utvalgets oppfatning naturlig at tilsynsansvaret i slike situasjoner kan utøves i dialog med den det gjelder gjennom tilsynslinjen.

4.3 KJØREREGLENE SOM MODELL?

Den norske kirkes presteforening utformet de såkalte ”kjørereglene” i forbindelse med diskusjonen om hvordan en skulle forholde seg i situasjoner der de som ikke kan akseptere kvinners prestatjeneste og kvinner i prestatjeneste med lik rett skulle tjenestegjøre som prest. Reglene ble siden utvidet til å omfatte den situasjonen som ville oppstå når det ble en kvinnelig biskop. Reglene har i det store og hele vært fulgt opp og gitt anerkjennelse som en løsning på et for kirken vanskelig dilemma.

4.3.1 Lærenemndas prinsipielle utgangspunkt

Lærenemnda har i sin uttalelse påpekt kjørereglens begrensning i anvendelsesområde. Kjørereglene har tatt utgangspunkt i det dilemma enkelte prester og noen grupper i enkelte menigheter i Den norske kirke har opplevd som følge av kvinners prestatjeneste. Kvinners prestatjeneste er anerkjent av alle organ i Den norske kirke, og av den grunn er det relativt sjelden at kjørereglene kommer til direkte anvendelse. Presteforeningens kjøreregler har vært anerkjent og akseptert – og dels henvist til som sedvane. Det som imidlertid er klart, er at reglene har hatt et klart avgrenset og spesifikt område der anvendelsen har vært akseptert. Den norske kirkes presteforening har derfor nylig avvist å utvide anvendelsesområdet til andre områder.

Kjørereglene presenterer først og fremst pragmatiske løsningsforslag på blant annet hvem som skal vike under gitte forhold og i en gitt situasjonen. Kjørereglene har langt på vei fungert og vært oppfattet som ”en målestokk på og uttrykk for vilje til enhet, samhold og samarbeid i kirken”. Kirkedepartementet har også i en konkret sak henvist til kjørereglene som et eksempel på hvordan uenighet om kvinners prestatjeneste har vært behandlet med smidighet i det praktiske samarbeidet.

4.3.2 Praktiske løsninger

Kjørereglene anviser ordninger for å unngå at motstandere av kvinners prestatjeneste skal komme i en vanskelig situasjon der spørsmålet om kirkefelleskap blir satt på spissen. Det heter blant annet at ”Ulikt syn på spørsmål om kvinners prestatjeneste må respekteres på den måte at ingen pålegges alter- eller prekestolfelleskap i strid med sin samvittighet.” Konsekvensen av dette er at dersom det er tale om felles gudstjenester, skal en av dem tre tilbake. Dette har vært forstått som et omforenet unntak for å unngå at noen skal komme i en vanskelig situasjon. Langt på vei har det derfor vært en ordning der den som i utgangspunktet har oppgaven med å forrette gudstjenesten har fortrinn fremfor den annen.

I forbindelse med kvinnelig biskop blir problemstillingen mer komplisert. Det handler i særlig grad om situasjoner der biskopen skal utøve sitt tilsyn i en menighet der prest, øvrige kirkelig til-

satte eller menighetsrådet ikke anerkjenner kvinners prestedtjeneste. I slike situasjoner kan en komme i en situasjon der to ulike aktører har både rett og plikt til å utøve tjeneste i og overfor samme menighet. Kjørereglene er derfor klare på retningslinjene, noe som også er nedfelt i de kirkelige ordninger: ”Biskopen har rett og plikt til å føre tilsyn i sitt bispedømme”, samtidig som biskopene har fortrinn fremfor menighetens prest til bruk av kirken (TjoBiskoper § 5.)

4.3.3 Konsekvensene av ordningen

Slik kjørereglene har vært praktisert, har dette medført at biskopen ikke uten videre pålegger menighetens prest alterfelleskap med sin biskop. Det har også vært ordnet slik at prosten eller en annen medarbeider i linjen har vært benyttet til medarbeidersamtale og til gjennomgang av tjenesten. Videre har en sett for seg utstrakt bruk av fritak for den enkelte medarbeider i særlige situasjoner, som en parallell til andre fritaksordninger som innvilges av samvittighetsgrunner.

4.3.4 Vurdering

Utvalget har vurdert hvorvidt kjørereglene kan betraktes som en aktuell modell for ivaretagelse av biskopens tilsyn også i andre situasjoner. Elementer av innholdet i og anvendelsen av kjørereglene, innbefattes i stor grad i og kan finne sin form gjennom delegasjon, slik det vil bli redegjort nærmere for under. Utvalget konstaterer at kjørereglene har bidratt til, i de sammenhenger de er anvendt, en avklaring av de praktiske konsekvenser i situasjoner som har vært vanskelige.

4.3.5 Konklusjon

Utvalget understreker at det er fornuftige grunner til at kjørereglene fortsatt bør følges og være retningsgivende for å komme frem til en praktisk og pragmatisk løsning i en vanskelig situasjon på et avgrenset område. Det er vesentlig at det i kjørereglene er understreket at de ikke må være til hinder for biskopen i utøvelsen av biskopens pastorale tilsyn.

Lærenemnda har antydnet at Kjørereglene har, eller bør ha, begrenset gyldighetsperiode (”eventuelt for en tid”). Det finnes ulike syn på kjørereglenes hensiktsmessighet i utvalget. Utvalget vil likevel gi uttrykk for at kjørereglene ikke på noen måte bør overføres til andre områder enn de situasjoner som er tiltenkt, slik også Presteforeningen har lagt til grunn, ettersom de bygger på den forutsetning at det ikke er nødvendig med alterfelleskap.

4.4 TILSYN UTØVES PÅ VEGNE AV BISKOPEN – DELEGASJON I TILSYNSLINJEN

Spørsmålet om delegert tilsyn har vært reist og vurdert av Bispemøtet i sak 16/95. Biskopene ser biskopens pastorale tilsyn og oppgaver i sammenheng med den pastorale tjeneste slik den utføres i den lokale menighet. Erkjennelsen av at bispeembetet i prinsippet ikke er en annen tjeneste enn den pastorale, men med en menighetsoverskridende myndighet, innebærer at biskopens tjeneste må utøves i kollegialitet og kommunikasjon med kirkens medarbeidere og råd. På denne bakgrunn kan en med rette hevde at det ikke er noen teologiske hindringer for at kirken kan fastsette at ulike pastorale tilsynsoppgaver ivaretas av andre enn biskopen.

4.4.1 Gjeldende ordning

Utvalget legger til grunn at biskopen kan dele utøvelsen av tilsynsansvaret med andre medarbeidere i kirken. Delegasjon av oppgaver – også tilsyn – forutsetter imidlertid at det eksisterer et linjeforhold som innebærer at oppgaver kan pålegges den underordnede. Det må imidlertid understrekes at tilsynsansvaret til sist likevel ligger biskopen.

Innen prostiet vil prostene i tillegg ivareta tilsynsfunksjoner i henhold til kirkelig regelverk. Tjenesteordning for proster (TjoProster) og Tjenesteordning for biskoper (TjoBiskoper) har likevel relativt klare rammer for den enkeltes embetsutøvelse. Prostene vil imidlertid være avhengig av delegasjon av oppgavene dersom de skal overta oppgaver knyttet til biskopens tilsynsansvar. Det tar likevel ikke fra biskopene ansvaret for utøvelsen av det pastorale tilsyn i bispedømmet.

Bispemøtet har ved flere anledninger utredet og drøftet spørsmålet om domprostenes fullmakter. Tjenesteordning for proster fastsetter for domprosten - som for de øvrige prostene - tjenestepliktene innen prostiet. Prostene er biskopens medhjelpere i utøvelsen av biskopens embetsgjerning (TjoBiskoper § 14). Domprosten er i tillegg biskopens faste stedfortreder og vikar (TjoBiskoper § 26, TjoProster § 14) og har som fungerende biskop den fulle myndighet, ansvar og selvstendighet som embetet tilsier. I dette ligger det også at alle de kirkelige tjenester som tilhører bispeembetet utføres. I tillegg kan domprosten utføre tjeneste på vegne av biskopen - som f.eks. å innsette proster (TjoProster § 16)

På ett viktig område er det likevel en prinsipiell forskjell mellom prost og biskop for så vidt angår ordinasjon og vigsling. I internasjonal økumenisk sammenheng er oppdraget og ansvaret for ordinasjonen forbeholdt den som er vigslet til tjenesten som biskop. Ved tilslutningen til Porvoo-erklæringen har det vært diskutert om hvorvidt dette medfører en innstramning i den etablerte praksis med domprosten som biskopens faste vikar som også har kunnet forestå ordinasjon og vigsling.

4.4.2 Tilsynslinjen

Utvalg finner det formålstjenlig i det videre arbeidet med å utarbeide modeller å ta utgangspunkt i den gitte kirkelige struktur og kirkeordning, der biskopen er tillagt et tilsynsansvar for ”prestere og andre kirkelige tilsattes tjenesteutøvelse” (TjoBiskoper § 1). Det innebærer at det er biskopene som har det samlede ansvar for utøvelsen av det pastorale tilsyn i Den norske kirke.

Prostene er biskopens medarbeidere i utøvelsen av sitt tilsynsansvar. (TjoBiskoper § 14 jfr TjoProster § 1). På enkelte områder har prostene et selvstendig ansvar, mens det på andre områder er i kraft av delegasjon fra biskopen at tilsynet utøves. Det innebærer at prostene, som biskopens nærmeste medarbeidere, har del i tilsynsansvaret på vegne av biskopen. Sokneprestene vil også måtte regnes med i denne linjen.

Etter tjenesteordning for biskoper er ansatte under fellesråd og/eller menighetsråd, innbefattet i biskopens tilsynsansvar selv om de har en annen formell arbeidsgiver. Det er også grunn til å understreke at ikke alle medarbeidere i kirken har et læreansvar, noe som kan gi en ulik vurdering av hvordan biskopens tilsyn skal utøves.

Når det i det følgende vil bli hentet frem denne strukturen i ulike modeller, er det viktig å understreke at den kirkelige struktur plasserer tilsynsansvaret på biskopen, mens de øvrige medarbeidere som her er nevnt inngår i tilsynslinjen. Ut over disse vil også ansatte ved bispedømmekontorene kunne være en del av tilsynslinjen i den grad de er stilt til biskopens disposisjon.

4.4.3 Vurdering

Utvalget viser til punkt 3.1.5 om delegasjon av tilsyn. Det er utenfor utvalgets mandat å ha en dyptpløyende gjennomgang av delegasjonsregler og grensene for delegasjon i forvaltningsrettslig forstand. Utvalget legger til grunn at biskopen kan delegere tilsynsoppgaver i utstrakt grad i tilsynslinjen, likevel med visse skranker for delegasjon. Etter utvalgets oppfatning vil en delegasjon innen tilsynslinjen bidra til at biskopene får de nødvendige muligheter til å utøve et dynamisk tilsyn og slik bidra til en mulig løsning av de spørsmål utvalget er satt til å utrede.

Det er vesentlig å trekke skillelinjer mellom det samarbeid som foregår mellom biskopene f eks når det gjelder ordinasjon og vigsling og utøvelse av tilsyn. Enkelte har ment at biskopene ivaretar embetsplikter for hverandre når de ordinerer og vigsler medarbeidere som skal tjenestegjøre i et annet bispedømme. En slik ordning bør, etter disses oppfatning, kunne utvides også hva angår tilsyn. Det er, etter utvalgets oppfatning riktigere å si at biskopene ikke ivaretar embetsplikter for hverandre ved ordinasjon og vigsling til tjeneste i annet bispedømme, men foretar denne kirkelig forpliktende handling på kirkesamfunnets vegne. Verken teologisk eller rettslig synes det å være grunnlag for delegasjon utenfor linjen, og det vil i alle fall være umulig å tenke seg at en biskop skal kunne pålegge en annen biskop en oppgave og slik stille vedkommende biskop under sin myndighet.

4.4.4 Praktiske løsninger – en vurdering

En ordning med utvidet delegasjon i utøvelsen av biskopens tilsyn vil kunne innebære at prostene vil kunne ta flere avgjørelser i saker som ellers ville gått videre til biskopen. Prostene er etter TjoProster involvert i mange av sakene i det de er et viktig ledd i den formelle tjenestevei til biskopen. Samtidig er det på enkelte områder ikke unaturlig at prostene, på biskopens vegne, kan fatte avgjørelse i enkeltsaker. Prostene har også en større grad av nærhet til de enkelte sokn innen sitt distrikt. Utvalget viser til eksempler som både har en forvaltningsmessig side og samtidig i ulik grad har med tilsyn å gjøre, slik som godkjenning av liturgisk utstyr i kirkene, godkjenning av nattverdmedhjelpere, godkjenning av mindre endringer i kirker og kirkehus, gudstjenesteordning, tjenestefordeling, permisjoner og vikarordninger. Også på andre områder ser utvalget at delegasjon av tilsynsansvaret både kan lette arbeidet for biskopen, bidra til at biskopen kan utøve et dynamisk tilsyn og samtidig gi større grad av nærhet mellom søker og godkjennende instans. Ansvar vil naturlig nok fortsatt tilligge biskopen.

Prostene foretar årlige besøk i menighetene (TjoProster § 8). I den sammenheng skal det være medarbeidersamtale med soknepresten. Prostene utøver deler av biskopens tilsynsansvar både overfor menigheter, prester og øvrige kirkelige medarbeidere i prostiet. Prostene skal legge til rette for visitas og skal utføre ”de deler av visitasen som pålegges av biskopen.” (TjoProster § 9a). Utvalget viser til disse formuleringen som tilstrekkelige til at biskopen i utøvelsen av sitt

tilsynsansvar kan legge til rette for en utvidet deltakelse fra prostenes side under visitas. Det innebærer at biskopene kan delegere til prosten å forestå biskopens pastorale tilsynsansvar overfor medarbeidere der situasjonen har tilspisset seg som følge av teologisk uenighet.

Utvalget viser til at det er nedfelt i TjoProster (§14) at domprosten kan utføre embets handlinger som tilligger biskopen, etter bemyndigelse fra biskopen og godkjenning av Kirke departementet. Utvalget vil foreslå at dette også kan gjøres gjeldende for de øvrige proster i bispedømmet, med de samme formelle krav om bemyndigelse og godkjenning. Det kan igjen gi grunnlag for biskopen til å benytte prostene til å forestå biskopens pastorale tilsynsansvar i situasjoner som nevnt over.

4.4.5 Konklusjon

Utvalget vil anbefale at biskopene i større grad enn tilfellet er i dag tar i bruk delegasjon i utøvelsen av tilsynet. Delegasjon vil bare i liten grad kreve endringer i gjeldende regelverk i forhold til biskopens tilsynsansvar. Utvalget vil anbefale en utstrakt bruk av tilsyns linjen som etter utvalgets oppfatning i noen grad kan bidra til å løse aktuelle problemstillinger. Den som blir pålagt å gå inn i oppgaven vil måtte utøve tilsyn overfor både prest og menighet i angjeldende sokn, delta under visitasen sammen med biskopen og ivareta tilsynsansvaret for den det gjelder på vegne av biskopen.

4.5 ASSISTERENDE BISKOP MED DELEGERT FULLMAKT

Utvalget har i forlengelsen av spørsmålet om delegasjon i tilsyns linjen og behovet for et styrket tilsyn også vurdert hvorvidt en vil anbefale en ordning med assisterende biskop. Det er betydelige oppgaver som er tillagt biskopene, og behovet for en assisterende biskop har vært fremholdt fra enkelte bispedømmer. I særlig grad gjelder det bispedømmer som er tillagt særskilte oppgaver på Den norske kirkes vegne. En assisterende biskop vil kunne bistå biskopen i utøvelsen av det pastorale tilsyn. Kvalitativt vil ikke dette forslag skille seg vesentlig fra forslaget om delegasjon i foregående avsnitt.

4.5.1 Erfaringen fra andre land

Erfaringene med en assisterende bispetjeneste i andre land viser nødvendigheten av klarhet i ansvarsforhold og myndighetsområde. Erfaringene fra erkestiftet i Sverige, der det fra 1990 i tillegg til erkebiskopen har vært en assisterende biskop, har ikke vært udelt positive. Ordningen ble gjennomgått i 1995 og endret slik at en nå har en biskop og en erkebiskop i Uppsala stift, mens det tidligere var en erkebiskop og en assisterende biskop. Begge er biskoper i hele stiftet, men det er foretatt en helt klar ansvarsfordeling mellom dem. I England er ordningen med assisterende bispetjeneste av en noe annen karakter ettersom det er biskoper som er nært tilknyttet biskopen og som utfører bispetjeneste på delegasjon fra biskopen. Det er biskopen som avgjør i hvilket omfang og på hvilke områder den assisterende biskop skal utføre sin tjeneste. Denne ordningen har en også kunnet benytte seg av i saker der det har oppstått teologisk uenighet og saker av tilsvarende karakter som dette utvalget er bedt om å se nærmere på.

4.5.2 Konsekvensene

En grunnleggende forutsetning for utvalget er at det er biskopen som har ansvaret for det pastorale tilsyn i sitt tilsynsområde. En assisterende biskop vil kunne bidra til en styrking av tjenesten i bispedømmet slik at pålagte oppgaver kan ivaretas i større omfang og med økt frekvens i forhold til det som er mulig i dagens situasjon. Det vil måtte forutsette klare retningslinjer fra biskopen for i hvilket omfang og på hvilke områder den assisterende biskop skal tre inn. Etter utvalgets oppfatning vil en slik ordning ikke fordre store endringer i gjeldende regelverk ut over fastsettelse av eventuell vigsling.

4.5.3 Vurdering

Det er vesentlig for utvalget at en ordning med assisterende biskop i tilfelle må begrunnes i biskopens og tilsynets behov for en slik tjeneste. Det er samtidig nødvendig å legge menighetens og ansattes behov til grunn. På mange områder har en i de senere år drøftet hvordan biskopens pastorale tilsyn på best mulig måte kan ivaretas, og hvordan en kan legge til rette for at biskopen i størst mulig utstrekning kan få utøvet sitt tilsynsansvar overfor alle grupper av vigslede medarbeidere. Utredningen om "Ordinasjon og tjenestefullmakter" (1992) påpeker i tillegg behovet for oppfølging av tilsynet overfor dem som tjenestegjør i andre sammenhenger og med en annen arbeidsgiver enn biskop og bispedømmeråd. Dette er en oppgave som kan synes uoverkommelig i enkelte av bispedømmene. Utvalget mener at en ordning med assisterende biskop i noen grad kan bidra til å avhjelpe arbeidssituasjonen og bidra til å løse nye oppgaver.

En ordning med assisterende biskop vil fordre klare retningslinjer for tjenesten. Det er viktig for utvalget å understreke at en ordning med assisterende biskop må være begrunnet i behovet for en styrket tilsynstjeneste. Ordningen kan bidra til at ordinerte og vigslede medarbeidere kan følges opp av biskopens tilsyn i et annet omfang enn det er mulig i dag. Utvalget ser også andre situasjoner eller belastninger som kan gjøre det vanskelig for biskopen å få utført sine tilsynsoppgaver, som f.eks. slike saker dette utvalget har sett nærmere på. En ordning med assisterende biskop kan i den sammenheng bidra til å skape gode løsninger.

Etter dagens kirkeordning ligger det til Kongen i Statsråd å utnevne biskoper. En assisterende biskop vil derfor også måtte utnevnes som embetsmann. Utvalget har ikke tatt endelig stilling til hvorvidt denne stillingen bør utlyses på samme måte som et prosteembete eller om det skal foregå en enklere form for nominasjon og avstemning innen bispedømmet etter mønster av dagens ordning. Det er naturlig at det i det minste gis anledning til å uttale seg for medarbeiderne som er innbefattet i tilsynslinjen.

4.5.4 Konklusjon

Utvalget ser denne tilsynsmodellen i sammenheng med et eventuelt behov for et styrket tilsyn, der biskopen avlastes fra deler av de oppgaver som i dag er lagt til biskopen. I denne sammenheng er det etter utvalgets oppfatning viktig å vurdere behovet for vigsling til tjenesten. Det må fortsatt være slik at det er biskopen som har ansvaret, mens den assisterende biskop arbeider på delegert fullmakt.

Utvalget forutsetter at en stilling som assisterende biskop også administrativt er knyttet til biskopen. En assisterende biskop vil i noen grad kunne utføre oppgaver som i dag tilligger stillingene som stiftskapellan / rådgiver.

4.6 TILSYN UTENFOR TILSYNSOMRÅDET ("FLYING BISHOP")

Utvalget har drøftet den mulighet at kirkelig tilsatte og menigheter får tilsyn av en annen biskop enn den som er biskop i bispedømmet. Det er betydelig skepsis til å etablere slike ordninger. Etter gjeldende kirkeordning er det også bare unntaksvis at slike ordninger er etablert.

På områder der en biskop utøver tilsyn utenfor sitt tilsynsområde, begrunnes det med at det er praktisk og hensiktsmessig. Tilsyn med døvemenighetene og feltprestekorpset er underlagt Oslo biskop etter gjeldende ordning. Det innebærer at Oslo biskop ved dette er pålagt å utøve tilsyn utenfor sitt tilsynsområde.

4.6.1 Ordningen i andre kirker

4.6.1.1 DANMARK

Den danske folkekirke har vedtatt en ordning som innebærer at tilsynet kan ivaretas av en biskop utenfor bispedømmet. Dette er nedfelt i en egen lov om løsning av stiftsbånd som gjør det mulig å overføre tilsynet med prekeembetet, forvaltningen av sakramentene samt sjelesorgen. Ordningen forutsetter at menighetsmøtet gir sin tilslutning med $\frac{3}{4}$ flertall.

Den danske folkekirke har så langt ikke anvendt denne ordningen. Dette beror hovedsakelig på at en biskop må være villig til å la en annen biskop utøve tilsyn innenfor sitt tilsynsområde, samtidig som den biskop en vil løse stiftsbånd til må være villig til å ta på seg tilsynet med den aktuelle menighet. En av årsakene til at loven ikke er anvendt er, i følge København biskop, en felles forståelse blant biskopene om at dette også kan være vanskelig kollegialt.

4.6.1.2 ENGLAND

I Church of England har en to ordninger for stiftsovergrepene tilsyn. Det ene ordningen innebærer at to eller flere bispedømmer går sammen om å danne en region. Den andre ordningen innebærer at det i provinsene York og Canterbury er biskoper som har hele sin bispetjeneste knyttet til menigheter og prester som ikke har tilsyn verken gjennom en av biskopene i eget bispedømme eller en biskop fra egen region. Disse utøver tilsyn i menigheter etter avtale med biskopen i tilsynsområdet.

Grunnlaget for vedtaket er et ønske i menigheten om at biskoppelig tilsyn for menigheten ikke kan ivaretas tilfredsstillende ved den biskop de har på grunnlag av spørsmålet om kvinnelig prester. Forutsetningen er også i England at en går veien om biskopen i det aktuelle tilsynsområdet, og selv om ordninger settes i verk innebærer ikke dette tilsidesettelse av den ordinære biskop på en slik måte at han ikke lenger har noen jurisdiksjon i den menighet det gjelder.

Det er i Church of England bred enighet om at ordningen har vært nødvendig for å holde kirken sammen. Ordningen er pragmatisk, men den institusjonaliserer samtidig opposisjonen i kirken. Det er vanskelig å se hvordan den skal kunne avvikles. Erfaringene en har høstet gjør at det ikke

er mange som tar til orde for å utvide disse ordningene til også å gjelde andre teologiske spørsmål enn kvinnelige prester.

4.6.2 Konsekvenser

Dersom det skal etableres en ordning der en biskop fra et annet bispedømme ivaretar tilsynet overfor menigheter og vigslede medarbeidere i et annet bispedømme, vil dette fordre svært klare regler. Tilsynet må være innordnet de formelle strukturene i et annet bispedømme og i forhold til dette bispedømmets tilsynslinje. Etter utvalgets oppfatning er det nødvendig at prest og menighet følger samme tilsyn. Det innebærer at soknet og de kirkelige medarbeiderne må være enige om en endring og fatte formelle og kvalifiserte vedtak om dette. Kriteriene for når en slik ordning kan inntre må være svært klare. Konsekvensene av en slik ordning vil være at soknestrukturen i prinsippet oppløses og at samtlige biskoper i prinsippet har alle tilsynsområdene (hele landet) som sitt område. Etter utvalgets oppfatning vil det være vanskelig å komme frem til ordninger som kan overskue alle konsekvensene av en slik endring, og har derfor valgt å ikke belyse det ytterligere.

4.6.3 Vurdering

Utvalget viser her til de innledende merknadene i dette kapitlet om tilsynsområde, samt til innstillingen om delegert tilsyn og domprostenes fullmakter fra 1995 og Bispemøtets behandling i sak 16/95: I utredningen fremgår det at "fleire av gruppemedlemmene, men ikkje alle, er viljuge til å vurdere om ein biskop i eit anna bispedømme bør trekkjast inn. Ingen ønskjer ordningar som inneber at det er serskilde biskopar som skal ha tilsyn med berre dei prestar og evt kyrkjelydar som måtte reservere seg mot kvinneleg biskop."

Utvalget har vurdert ulike muligheter for andre ordninger på bakgrunn av det mandat utvalget fikk. Som det fremgår av de prinsipielle betraktningene, kan ikke utvalget se at det er mulig å etablere andre eller alternative ordninger. Erfaringen fra andre land er at slike ordninger kan virke splittende selv om de kan fungere som ventiler i en spent situasjon. Utvalget slutter seg dermed til Bispemøtets vurdering om at "en ordning der en annen biskop trer inn og overtar deler av tilsynet (ikke) er heldig." Når det i samme vedtak (BM sak 16/95) heter at spørsmålet om tilsyn må løses innenfor det bispedømme det gjelder, er dette i tråd med hva utvalget har lagt til grunn over.

Når det gjelder feltprestkorpset og døvemenighetene er det, etter utvalgets oppfatning, enkelte sider ved en slik ordning som ikke er tilstrekkelig belyst og som har visse prinsipielle betenkeligheter ved seg. Dette gjelder i særlig grad forholdet mellom den enkelte ansatte som medlem i en lokal menighet, samtidig som vedkommende er knyttet til forsvaret. På samme måte gjelder dette døvemenighetene som ofte omfatter større regioner enn et bispedømme. Utvalget vil her løfte frem problemstillingen for å påpeke at det er behov for en opprydning, uten at det kan sies å ligge innenfor utvalgets mandat og oppgave å gå nærmere inn på. Utvalget vil imidlertid gi uttrykk for at de beste grunner synes å tale for at tilsynet blir lagt til den stedlige biskop for den aktuelle døvemenighet og militære etablissement.

4.6.4 Konklusjon

Utvalget vil ikke tilrå etablering av en ordning der en biskop utøver tilsyn utenfor eget tilsynsområde. Det vil, etter utvalgets oppfatning, være bedre å tilrettelegge for styrket tilsyn gjennom ordninger der biskopens plikt til å ivareta menigheter og vigslede medarbeidere fremholdes. Utvalget vil derfor ikke anbefale en ordning der en annen biskop ivaretar oppgaver innenfor en annens biskops tilsynsområde.

5 SOKNESTRUKTUR OG SOKNEBÅND.

5.1 Løsning av soknebånd

Utvalget er bedt om å ”se på spørsmålet om de stramme soknebånd som vi har i Den norske kirke, og forholdet mellom menigheten og den tilsatte med alternativt tilsyn.” Utvalget har tolket dette slik at utvalget er bedt om å gi en vurdering av de stramme soknebånd vi har i Den norske kirke og om det bør finne sted en oppmykning av regelverket på dette området. Utvalget finner det hensiktsmessig i forlengelsen av dette spørsmålet å redegjøre for om det bør gis en mulighet til å etablere valgmenigheter.

I mandatet har en også stilt spørsmål om en menighet skal kunne stilles under tilsyn av en annen biskop. Utvalget har tidligere redegjort for forholdet mellom menighet og prest når det gjelder tilsyn, og har ikke kunnet, på prinsipielt grunnlag, gi en anbefaling om tilsyn av en annen biskop.

Innenfor dagens norske kirkelige lovgivning er det bare i begrenset omfang adgang til ordninger som fraviker fra soknestrukturen. Det vil fremgå av det følgende at det i en viss utstrekning og på noen områder likevel praktiseres ordninger som fraviker soknestrukturen.

5.1.1 Gjeldende ordninger i den norske kirke

Kirkeloven gir det enkelte medlem en begrenset mulighet til formelt eller uformelt å knytte seg til et annet sokn enn det de er bosatt i (Kirkeloven § 4). Formelt kan et medlem etter denne bestemmelse få stemmerett i et annet sokn enn der en er bosatt. Biskopen kan gi slik tillatelse etter søknad fra menighetsrådet. Tillatelsen skal være tidsbegrenset og kan kun gis i særlige tilfeller. Direkte og indirekte åpner også andre bestemmelser for ordninger som fraviker fra soknestrukturen, som Gravferdsloven § 6 jfr. TjoMenighetsprester § 11. Dette gjelder i første rekke for utførelse av kirkelige handlinger eller utensokns tjenester. Det vanligste er at personer som har flyttet fra hjemstedet søker tilbake i forbindelse med de kirkelige handlingene, men det kan også være andre grunner til at enkeltpersoner ønsker en tilknytning til et annet sokn. Det er visse forutsetninger som må ligge til grunn for en slik ordning. Det avhengig av at menighetsrådet eller fellesrådet har åpnet adgang for utensokns tjenester, og det er samtidig avhengig av at den lokale prest er villig til ta på seg tjenesten.

5.1.2 Ordningene i andre kirker

I Sverige er det en soknestruktur som tilsvarende den vi har i Norge. Den svenske kirkeloven inneholder ingen bestemmelser om at enkeltmedlemmer kan slutte seg til en annen geografisk menighet enn den de faktisk bor i. På den annen side er det heller ikke bestemmelser som er til hinder for å få utført kirkelige handlinger i et annet sokn enn det de selv tilhører.

I Church of England finnes det heller ikke særlige bestemmelser, men det er i praksis stor bevegelse over soknegrensene i mange områder, og særlig byene. En av årsakene som oppgis er at mange flytter ofte innen byen.

5.1.3 Danmark

I Danmark er det en vedtatt en lov om såkalt "soknebåndsløsning". Loven gir det enkelte menighetslem anledning til å knytte seg til en annen *prest*, samtidig som denne prestestillingen naturlig nok er knyttet til et geografisk område (soknet) innenfor den kirkelige struktur. En kan fritt velge hvilken prest og dermed hvilken menighet en ønsker å løse soknebånd til. Det kan også skje til en prest i et annet bispedømme enn det en er bosatt i. Den eneste forutsetning som må oppfylles er at presten en vil løse soknebånd til, er villig til å akseptere dette. I praksis har denne rett til å nekte å motta soknebåndsløser ikke vært benyttet. I København er antallet soknebåndsløser anslått til 7000 – 8000.

Soknebåndsløsning innebærer at en har rett til betjening av den prest en løser soknebånd til. Det enkelte medlem oppsøker i stedet der vedkommende tjenestegjør. Soknebåndsløseren er valgbar til menighetsrådet. Mobilitet, tilhørighet til "hjemmemenigheten" samt i enkelte tilfeller også teologi eller kirkelig særpreg, er de viktigste årsakene til soknebåndsløsning. Når den enkelte prest flytter eller dør, opphører soknebåndet. Erfaringsmessig løser de aller fleste bånd til den nye presten i den samme menigheten. Reelt sett er det derfor en tilknytning til soknet.

5.1.4 Vurdering

Den mulighet til å gi medlemmer i Den norske kirke tilhørighet til en annen menighet enn den de geografisk tilhører er, som nevnt, i noen utstrekning tatt i bruk. Det finnes menigheter der det ville vært vanskelig å få valgt et menighetsråd uten bruk av denne bestemmelse. Dette gjelder spesielt menigheter i sentrum av de større byene. I de større byene har vi også den situasjon at mange mennesker benytter seg av de kirkelige tjenestene i andre menigheter enn den de formelt tilhører. Dette gjelder både i forbindelse med vielse, dåp, konfirmasjon og gravferd, og i forbindelse med gudstjenester og andre menighetsaktiviteter. Oftest vil bakgrunnen for dette være et spørsmål om å orientere seg tilbake til steder der familien har tradisjoner og røtter. I en viss utstrekning handler det også om hvor det enkelte medlem føler seg hjemme. I bare liten grad handler det om teologisk uenighet.

Av forarbeidene til gjeldende kirkelov fremgår det at bestemmelsen i § 4 ("i særlige tilfelle") skal tolkes svært restriktivt. Det betyr at en kvalifisert annen praksis enn den vi har i dag med hensyn til å gi medlemmer av Den norske kirke stemmerett i et annet sokn enn det de er bosatt i, må innføres gjennom en endring av lovteksten. I en eventuell ny utforming av paragrafen kan avgjørelsesmyndigheten legges til bispedømmerådet.

Samtidig med at stemmerett gis en person i annet sokn enn der en bor, er det en naturlig konsekvens at det også nedfelles i lover og bestemmelser rettigheter og plikter i forhold til det å få utført kirkelige handlinger i den menighet der en har stemmerett.

Etter utvalgets oppfatning kan dette gi en fleksibilitet i forhold til soknestrukturen som er ønsket

av enkelte medlemmer. Ordningen vil ikke i avgjørende grad ha konsekvenser for spørsmålet om biskopens tilsyn i det utvalget forutsetter at en slik soknebåndsløsning ikke kan gjøres gjeldende for prester, kirkelig ansatte eller råd som sokner til det sted de arbeider. Enkelte har påpekt at en negativ konsekvens kan være at menigheter tappes for aktive medarbeidere. Utvalget finner likevel ikke at dette er en god nok grunn til ikke å myke opp soknestrukturen. Det enkelte medlem vil uansett ha muligheter til å oppsøke andre menigheter og slutte seg til arbeidslaget i disse menighetene.

5.1.5 Konklusjon

Utvalget anbefaler at bestemmelsene om tilhørighet til det geografiske sokn mykes opp gjennom endringer i Kirkelovens § 4. Det bør ikke knyttes omfattende betingelser til en søknad for å få denne innvilget.

5.2 VALGMENIGHETER

Utvalget har sett nærmere på muligheten for etablering av menigheter utenom de soknestrukturer en har i Den norske kirke. Bakgrunnen for utvalgets arbeid med dette spørsmålet er at det etter gjeldende ordning i en viss forstand er åpnet for slike etableringer. En valgmenighet er en menighet som på frivillig grunnlag er etablert av medlemmer i Den norske kirke.

I gjeldende kirkelov §2 heter det:

“Kirkelig inndeling

Soknet er den grunnleggende enhet i Den norske kirke og kan ikke løses fra denne. Soknet har selv rettigheter og forpliktelser, er part i avtaler med private og offentlige myndigheter og har partsstilling overfor domstol og andre myndigheter. Hvert sokn hører til ett prestegjeld. Hvert prestegjeld hører til ett prosti. Hvert prosti hører til ett bispedømme.

Endringer i den kirkelige inndeling og navn på kirke, sokn, prestegjeld, prosti og bispedømme fastsettes av Kongen. Departementet treffer de bestemmelser som er nødvendige for gjennomføring av inndelingsendringer og foretar nødvendige lempninger i anvendelsen av gjeldende lov.

Særskilt ordning for døvemenigheter fastsettes av Kongen.”

I gjeldende lovverk er det bare åpnet opp for en annen organisering enn soknestrukturen når det gjelder døvemenighetene. Samtidig har soknestrukturen blitt rokket ved også ved enkelte av de forsøk som pågår med en ny organisering og ledelse av prestetjenesten. På andre områder har en også lagt til rette for en organisering av arbeidet i menigheter på tvers av den tradisjonelle soknestrukturen, slik som Indremisjonens (Normisjon) arbeid i Stavanger og Oslo.

5.2.1 Ordningene i andre kirkesamfunn

Det er særlig Danmark som har en ordning som er av interesse for den videre vurdering av valgmenigheter. I Danmark vedtok en i 1902-1903 en lov om valgmenigheter som ga enkeltmedlemmer rett til etablering av egne menigheter, med rett og plikt til å kalle sin egen prest. Etablering av valgmenigheter forutsetter at minst femti personer går sammen om menighetsdannelsen og ansetter sin egen prest. Menigheten er bundet av de fastsatte ordninger i Folkekirken for gudstjenester og kirkelige handlinger mv. Etableringen av menighetene er underlagt de

samme regler for registrering og offentlig godkjenning som ellers i Folkekirken, og må godkjennes av Kirkeministeriet. Videre er det en forutsetning at de underlegges tilsynslinjen i det bispedømme hvor de etablerer seg og slik står under tilsyn av biskop og prost.

Valgmenighetens medlemmer må selv sørge for dekning av utgiftene. Til gjengjeld betaler ikke medlemmene i en valgmenighet kirkeskatt til det sokn de geografisk bosatt i. Omfanget av etablering av valgmenigheter er mindre i byene enn i landet for øvrig. I København er det kun to valgmenigheter, mens Bornholm har ganske mange. Samlet er det om lag 50 valgmenigheter i Danmark.

Det er ikke prestene og deres rettigheter som settes i fokus gjennom de forskjellige ordninger som er etablert, men enkeltmedlemmene i Den danske folkekirke.

5.2.2 Konsekvenser

Dersom en slik ordning skal innføres også i Norge, er det nødvendig med en gjennomgang av gjeldende regelverk, samt å foreta en grundig vurdering av gjeldende praksis. Etter utvalgets oppfatning er det ikke uten videre nødvendig med omfattende endringer i lovverket. En ordning med valgmenigheter kan gi en viss grad av fleksibilitet både når det gjelder etablering av menigheter med særpreg eller teologisk profil. Utvalget ser også at dette kan fungere som en ordning i situasjoner der det har oppstått grunnleggende uenighet med biskopen i sentrale lærespørsmål. Etableringen av valgmenigheter vil måtte finne sted innenfor den kirkelige struktur slik at valgmenigheten må stå under tilsyn av biskopen i det tilsynsområdet menigheten blir etablert. Det innebærer videre at valgmenigheten inngår i prostiet og bispedømmet på lik linje med de øvrige menighetene.

Det er nødvendig med en avklaring i forhold til menighetsrådet og fellesrådet der en valgmenighet etableres.

5.2.3 Vurdering

Utvalget vurderer det slik at dersom soknestrukturen i Den norske kirke skal mykes opp ved at det etableres en ordning for valgmenigheter, kan dette formelt skje gjennom en tilføyelse i §2 i Lov om Den norske kirke slik at siste ledd lyder:

“Særskilt ordning for døvemenigheter og valgmenigheter fastsettes av Kongen.”

Det vil i såfall være naturlig at denne myndighet delegeres fra Kongen til Kirkemøtet.

Ved utforming av et regelverk for valgmenigheter vil det være nødvendig å presisere at de samme ordninger som ellers gjelder i Den norske kirke også skal gjelde for valgmenighetene med mindre noe annet uttrykkelig er bestemt. Dersom en går inn for en slik løsning, bør det innføres som en rettighet å etablere en valgmenighet. Det vil være nødvendig med visse kriterier for å få godkjenning. Etter utvalgets oppfatning bør det i såfall stilles som krav at minst 100 medlemmer i Den norske kirke ønsker å danne en valgmenighet. Dersom dette og liknende formelle krav er innfridd, bør slik tillatelse gis.

Det er naturlig at bispedømmerådet i det bispedømmet etableringen ønskes blir gitt den nødven-

dige beslutningsmyndighet i samsvar med gjeldende bestemmelser om sokneinndeling.

Det er nødvendig at en legger noen forutsetninger til grunn dersom en skal kunne oppnå godkjenning ut over det at det bør være minst 100 medlemmer i Den norske kirke som sammen anmoder om å få danne en valgmenighet. Valgmenigheten må forplikte seg til i det minste å ansette prest i mer enn 50 % stilling. Presten tilsettes og har oppgaver etter TjoMenighetsprester. Det er naturlig at tilsettingen av prest skal godkjennes av biskopen, som for øvrig utøver det pastorale tilsyn med vedkommende prest og menighet. Valgmenighetens medlemmer forplikter seg til å dekke valmenighetens utgifter, men valgmenigheten bør samtidig kunne få offentlig tilskudd til sin virksomhet på linje med det tilskudd andre kirkesamfunn får.

Valgmenigheten må enten eie eller leie godkjent kirke/lokale til sin virksomhet. Lokale for gudstjeneste skal følge de regler som ellers gjelder. Valgmenigheten står i den samme tilsynslinje til prost og biskop som øvrige menigheter i det prosti og bispedømme der de er etablert og gudstjenestene feires. Det innebærer også at delegasjon i tilsynslinjen kan gjennomføres i tråd med hva utvalget tidligere har lagt til grunn. Ordningen for gudstjenester skal godkjennes av biskopen og eventuelle dispensasjoner fra gjeldende liturgiske ordninger gis av biskopen, slik gjeldende regler tilsier.

Valgmenigheter pålegges ikke å holde egen kirkegård. Medlemmene kan enten sokne fortsatt til den kirkegård der de geografisk tilhører. Valgmenigheten skal velge menighetsråd etter gjeldende regler for valg til menighetsråd og utfører ellers oppgaver og plikter etter gjeldende bestemmelser.

5.2.4 Konklusjon

Utvalgets flertall vil ikke anbefale en ordning med etablering av valgmenigheter innen Den norske kirke, fordi en slik ordning vil være uryddig. Utvalgsmedlem Morten Fleischer anbefaler at det arbeides videre med spørsmålet om etableringen av valgmenigheter innen Den norske kirke, slik at det kan lages et regelverk som er tilpasset ordningen. Dette medlem viser til at Kirkeloven kan utvides og endres på en relativt enkel måte. Kirkemøtet bør kunne gis myndighet til å fastsette nærmere bestemmelser og ordninger for valgmenigheter. Valgmenigheten står under tilsyn av den biskop som er i tilsynsområdet der menigheten kan etableres. Tilsynet med valgmenigheten kan, etter dette medlems oppfatning, også ivaretas ved de samme løsninger som er nevnt i punktene 4.4, 4.5, og 5.1 over.

5.3 STIFTSBÅND

Utvalget er gjort kjent med den danske ordningen som gir hjemmel for at en menighet og prest i fellesskap kan anmode om å bli overført til en annen biskop i et annet bispedømme. Det innebærer at tilsynet med prest og menighet ivaretas av en av de andre biskopene. Både en ordinær soknemenighet og en valgmenighet kan, i henhold til denne danske lovgivningen, *i prinsippet* ved stiftsbåndsløsning slutte seg til en annen biskop enn biskopen i det stift der en geografisk hører til. En vesentlig forutsetning for å dette er at biskopen i tilsynsområdet anmoder en annen biskop om å forestå tilsynet, samt at biskopen i angjeldende stift er villig til å ta på seg tilsynet

med forvaltningen av Ord og sakrament samt sjelesorg i menigheten. Det er videre en forutsetningen at menighetsmøtet med $\frac{3}{4}$ flertall fatter vedtak om dette. I praksis har ikke denne rettighet så langt vært gjennomført, ettersom ingen av biskopene har villet ta imot en menighet fra en annen biskop. Det er, etter det utvalget forstår, en felles forståelse blant de danske biskopene at dette vil være vanskelig kollegialt.

5.3.1 Vurdering

Utvalget viser til de prinsipielle overveielser innledningsvis i dette kapitlet om tilsynsområde og tilsynslinje. Utvalget er kritisk til å etablere ordninger som vil innebære at en biskop fra et annet bispedømme skal kunne utøve tilsyn utenfor eget tilsynsområde. En ordning etter dansk mønster forutsetter at menighet og prest i fellesskap ønsker å løse stiftsbånd til en annen biskop.

5.3.2 Konklusjon

Utvalgets flertall vil ikke kunne anbefale en slik ordning innført. Utvalgets mindretall, Fleischer, vil ikke uten videre avvise at en slik ordning kan tenkes etablert, men vil ikke nå kunne anbefale at en slik ordning blir innført.

Vedlegg

1. ORDNINGER I DEN DANSKE FOLKEKIRKE

1.1. DEN DANSKE FOLKEKIRKES ORDNING MED SOKNEBÅNDS- LØSNING

I Danmark er det en vedtatt en lov om såkalt “soknebåndsløsning”. Denne innebærer at det for medlemmer av folkekirken er mulig å knytte seg til en annen prest, og dermed et annet sokn enn det en geografisk tilhører. Den viktigste historiske bakgrunn for ordningen er knyttet opp mot Grundtvigs frihetstanker. Midt på 1800 tallet var det et oppgjør med eneveldet – og “religions-tvangen”. Resultatet ble en folkekirke som en fritt kunne slutte seg til (1849). I forlengelsen av dette var det naturlig at den en fikk regler om at ingen enkeltperson i en menighet lenger skulle være tvunget til å være knyttet til en bestemt prest.

Loven som regulerer dette ble gitt i 1855, sist endret og revidert i 1996. Den innebærer at det enkelte medlem av folkekirken fritt kan knytte seg til en annen prest enn pastor loci - av hensyn til Ordets frie løp.

Loven gir altså det enkelte menighetslem anledning til å knytte seg til en annen *prest*, samtidig som denne prestestillingen naturlig nok er knyttet til et geografisk område (soknet) innenfor den kirkelige struktur. En kan fritt velge hvilken prest og dermed hvilken menighet en ønsker å løse soknebånd til. Det er ingen begrensninger med hensyn til hvilken prest/menighet en kan løse soknebånd til. Det kan også skje over bispedømmegrensene. Den eneste forutsetning som må oppfylles er at presten en vil løse soknebånd til, er villig til dette. I praksis har denne rett til å nekte å motta soknebåndsløser ikke vært benyttet. Det har heller ikke vært noe problem at for mange har søkt tilknytning til enkelte prester (eller bort fra andre prester). I København er antallet soknebåndsløser anslått til 7000 – 8000.

Soknebåndsløsning innebærer at en har rett til betjening av den prest en løser soknebånd til. Det enkelte medlem oppsøker i så fall den angjeldende prest der vedkommende tjenestegjør.

Soknebåndsløseren er valgbar til menighetsrådet. Mobilitet, tilhørighet til ”hjemmemenigheten” samt i enkelte tilfeller også teologi eller kirkelig særpreg, er de viktigste årsakene til soknebåndsløsning. Når den enkelte prest flytter eller dør, opphører soknebåndet. Erfaringsmessig løser de aller fleste bånd til den nye presten i den samme menigheten. Reelt sett er det derfor en tilknytning til soknet.

Ordningen ville kunne fått økonomiske konsekvenser ved at kirkeskatten fortsatt tilfaller den menighet soknebåndsløseren geografisk tilhører. I og med at det er prostekonventet som deltar aktivt i fordelingen av kirkeskatten – menighetenes inntekter – har en til nå fått en rimelig fordeling av økonomi i forhold til den enkelte menighets aktiviteter.

1.2. DEN DANSKE FOLKEKIRKES ORDNING MED VALGMENIGHETER

Ved begynnelsen av dette 1900 tallet (1902-1903) fikk en i Danmark en lov som ga enkeltmedlemmer rett til etablering av egne menigheter, med rett og plikt til å kalle sin egen prest. (Dansk lov nr. 204 om valgmenigheter)

Etablering av valgmenigheter forutsetter at minst femti personer går sammen om dannelsen av en valgmenighet og ansetter sin egen prest. Menigheten er bundet av de fastsatte ordninger for gudstjenester og kirkelige handlinger mv. Etableringen av menighetene er underlagt regler for registrering og offentlig godkjenning på samme måte som tilsetting av prest skal godkjennes av kirkeministeriet.

Valgmenighetens medlemmer må selv sørge for dekning av valgmenighetens utgifter så som kostnader forbundet med kirkebygg, avlønning av prest m.m. Til gjengjeld betaler ikke medlemmene i en valgmenighet kirkeskatt til det sokn de er geografisk bosatt i.

Omfanget av valgmenigheter er mindre i byene enn i landet for øvrig. I København er det kun to valgmenigheter, mens Bornholm har ganske mange. Samlet er det om lag 50 valgmenigheter i Danmark.

1.3. DEN DANSKE FOLKEKIRKES ORDNING MED LØSNING AV STIFTSBÅND

I Den danske folkekirke har en ordninger som innebærer at det biskoppelige tilsyn kan ivaretas av en biskop utenfor bispedømmet. Dette kalles "stiftsbåndsløsning". Både en ordinær soknemenighet og en valgmenighet kan, i henhold til gjeldende dansk lovgivning, *i prinsippet* slutte seg til en annen biskop enn biskopen i det stift der en geografisk hører til. Det er i så fall tilsynet med prekeembetet, sakramentsforvaltningen og sjelesorgen som overføres til en annen biskop. Ordningen forutsetter at menighetsmøtet gir sin tilslutning med $\frac{3}{4}$ flertall. I Den danske folkekirke har en aldri tatt i bruk denne hjemlede adgang som finnes for at et sokn kan løsne stiftsbånd til en annen biskop enn biskopen i det stift der soknet geografisk hører til. Dette beror hovedsakelig på at en biskop er villig til å "gi fra seg" et sokn, og samtidig at den biskop en vil løsne stiftsbånd til må være villig til å ta imot den aktuelle menighet. Så langt har denne loven ikke medført at noen menigheter er overført fra en biskop til en annen. En av årsakene er, i følge København biskop, en felles forståelse blant biskopene om at dette også kan være vanskelig kollegialt.

1.4. VURDERING AV DE DANSKE ORDNINGENE

Tankegangen bak disse ordninger er et frihetsperspektiv, og ordningene sikrer at så mange dansker som mulig skal kunne beholde sin tilknytning til Folkekirken.

Begge ordninger har bidratt til å sikre et mangfold i den danske folkekirke, og til å lette "trykket" for grupper som ikke fullt ut har kunnet identifisere seg med alle sider av Folkekirken, men som likevel ikke har ønsket å bryte ut. Særlig gjennom ordningen med valgmenigheter har de fått en mulighet til å etablere et fellesskap som på mange områder kan fungere på sine egne premisser.

Ordningene berører tilsynsproblematikken, men ikke først og fremst på det nivå som gjelder forholdet mellom prest og biskop. Det er i de danske ordningene ikke prestene og deres rettigheter som settes i fokus gjennom de forskjellige ordninger, men enkeltmedlemmene i Den danske folkekirke, og Folkekirkens menigheter. Det enkelte medlems frihet innenfor en parokial struktur er sikret ved en rett til å knytte seg til en prest i en annen menighet. Dette medfører en rett til kir-

kelig betjening i denne menighet.

Videre er medlemmene i Folkekirken i Danmark sikret en rett til å danne egne menigheter der de tilsetter sin egen prest og kan innrette menighetslivet etter den profil de ønsker.

Prestene blir også ivaretatt ved disse ordningene, men kun i den utstrekning det finnes støtte for presten blant folkekirkenes medlemmer. Denne støtte kan enten gi seg utslag i at det dannes en valgmenighet, eller ved at det løsnes soknebånd til en bestemt menighet. På denne måten kan menighetene utvikle hvert sitt særpreg, og sin teologiske profil. Det finnes da også flere eksempler på at dette er skjedd i Danmark.

Ikke noe sted er imidlertid ordningen med å løsne stiftsbånd tatt i bruk. Det vil si at ingen menighet, heller ikke noen valgmenighet, har løst stiftsbånd ved å bli overført fra en biskop til en annen. Det er ikke urimelig å slutte av dette at valgmenighetsordningen og muligheten for soknebåndsløsning i seg selv gir det nødvendige rom for det mangfold som finnes i Den danske folkekirke, og i tilstrekkelig utstrekning sikrer dette.

2. OM ORDNINGEN I CHURCH OF ENGLAND MED UTVIDET BISKOPPELIG TILSYN OG PROVINCIAL EPISCOPAL VISITORS (“FLYING BISHOPS”)

I Church of England har en to ordninger for stiftsovergrepene tilsyn. Det ene er en ordning der to eller flere bispedømmer velger å gå sammen og danne en region, og der en etter klare avtaler aksepterer at en biskop i et bispedømme kan utføre biskoppelige tjenester overfor en menighet i et annet bispedømme.

Det finnes også en ordning med “provincial episcopal visitors”, en ordning som innebærer at det er en biskop i province of York og to biskoper i province of Canterbury, som har hele sin bispetjeneste knyttet til menigheter (med tilhørende prester) som ikke har tilsyn verken gjennom en av biskopene i eget bispedømme eller en biskop fra egen region.

Disse utfører bispetjeneste i menigheter der det er aktuelt etter avtale med den aktuelle “Diocesan bishop”.

I forbindelse med at en i Church of England (CoE) i 1992 åpnet adgang for kvinner til prestedtjenesten, fikk en i november 1993 retningslinjer for hvordan en skulle kunne leve med fortsatt forskjellig syn på kvinnelig prestedtjeneste i CoE. (Episcopal Ministry Act of Synod 1993). Det foreligger også en forklarende “Code of practice”.

Bestemmelsenes overordnede sikte er å beskytte posisjonen for både enkeltmennesker og menigheter, selv om de ordninger som er utformet baserer seg på at det er den enkelte menighet, ikke den enkelte prest eller det enkelte medlem, som gis valgmuligheter. Det er ikke presten som står i fokus for de bestemmelser som gis, men menigheten og til en viss grad biskopen.

For prestene understrekes det at ingen skal diskrimineres på grunnlag av sitt syn på kvinnelig prestedtjeneste, verken når det gjelder det å bli ordinert, eller det å få ledende stillinger (Senior Office, dvs. erkebiskop, biskop, erkediakon, domprost, prost m.m) i kirken.

De biskopene som er i embete når ordningen innføres får en mulighet til å reservere seg mot at kvinner kan ordineres, ha ledende prestestilling, eller i det hele tatt opptre som prest i deres bispedømme.

For den enkelte prest gjelder ingen tilsvarende bestemmelser, heller ikke for “suffragan bishops” eller biskoper som har assisterende bispetjeneste.

Det er utformet tre ordninger for ivaretagelse av prestedtjeneste (ministry) for de som ikke kan akseptere kvinners prestedtjeneste. Utløsende faktor er vedtak i den aktuelle menighet fattet av menighetsrådet.

Når et menighetsråd har fattet vedtak i form av den ene eller begge av to mulige resolusjoner kan menighetsrådet også overveie om en skal fatte vedtak om at enkelte biskoppelige funksjoner i forhold til menigheten skal ivaretas i overensstemmelse med Episcopal Ministry Act of Synod 1993.

Grunnlaget for vedtaket er et ønske i menigheten om at biskoppelig tilsyn for menigheten ikke kan ivaretas tilfredsstillende ved den biskop de har, da på grunn av denne biskops håndtering av spørsmålet om kvinnelig prester. Det vil ikke være grunnlag for å be om særskilte ordninger for biskoppelig tilsyn der biskopen ikke ordinerer kvinner til prestedtjeneste og har reservert seg mot at kvinner skal kunne gjøre prestedtjeneste i bispedømmet.

En bør merke seg at det hele tiden er den ordinære “Diocesan Bishop” som handler. Det finnes ingen vei til utvidet tilsyn utenom denne biskop, og selv om andre ordninger settes i verk innebærer ikke dette tilsidesettelse av den ordinære biskop på en slik måte at han ikke lenger har noen jurisdiksjon i den menighet det gjelder:

Når det foreligger en anmodning til biskopen om annen ordning for det biskoppelige tilsyn finnes det tre veier å gå for biskopen:

For det første skal biskopen (Diocesan bishop) gjøre det som står i hans makt for å ordne tilsynet i bispedømmet på en slik måte at prester og menigheter er ivaretatt.

Her vil biskopen ha flere muligheter. i CoE er det vanligvis mer enn en biskop i hvert bispedømme. Det kan være en “suffragan bishop”, en “assistant bishop” eller area bishops i tillegg til diocesan bishop. Ut over dette vil det i mange bispedømmer være vigslede biskoper som tjenestegjør som sokneprester eller proster. Når Diocesan Bishop skal finne frem til løsninger innen bispedømmet kan dette skje ved at disse brukes til forskjellige biskoppelige oppdrag i forhold til den aktuelle menighet og/eller prest. Dette kan for eksempel gjelde gjennomføring av konfirmasjon som i CoE er lagt til biskopen.

Dersom det ikke er mulig å nå frem til tilfredsstillende løsninger på denne måten, er neste skritt å se om en kan finne regionale løsninger. To eller flere bispedømmer går sammen i en region, og biskoper i regionen kan brukes til biskoppelige tjenester i disse bispedømmene overfor aktuelle menigheter/prester. Ordningen er slik at en aldri går “utenom” den stedlige biskop, men den hvi-

ler på dennes samtykke og medvirkning.

Den siste mulighet for tiltak er den såkalte “flying bishop” ordningen.

Dette er en ordning som fungerer innenfor hver av de to provinsene i CoE. I province of York er det en suffragan bishop, og i province of Canterbury to, som har dette ansvar. Disse utfører bisp-tjeneste i menigheter der det er aktuelt etter avtale med den aktuelle “Diocesan bishop”. I tillegg er disse tre “Provincial Episcopal Visitors” gitt et overordnet ansvar for kontakten med dem som ikke aksepterer kvinnelig prestetjeneste, og for sammen med erkebiskopen å se til at ordningen fungerer.

Ved vurdering av de ordninger en har i CoE må en være oppmerksom på at CoE har en meget særegen struktur, blant annet med hensyn til tilsetting av menighetsprester. Uten å gå inn på bakgrunnen for denne, kan det konstateres at den har medført at de forskjellige menigheter ofte har kunnet utvikle sitt spesielle særpreg, et særpreg som igjen kommer til uttrykk når menigheten skal ha ny prest. Resultatet blir at prest og menighet oftest vil ha en stor grad av enighet om teologisk profil, og om den form menighetsarbeidet og gudstjenestefeiringen skal ha. Dette vil ofte også gjelde spørsmålet om kvinners prestetjeneste. Dette betyr ikke at den enkelte prest er utenfor blikkfeltet, men oftest vil prestenes situasjon løses sammen med den aktuelle menighet. Slik regelverket fremstår er det menighetene som står i fokus for de ordninger som er utarbeidet.

Hvordan vurderes så ordningen etter at den har vært i funksjon i 5 år.?

Det er stor enighet om at ordningen var nødvendig for å holde kirken sammen. Ordningen er pragmatisk, men den institusjonaliserer også opposisjonen i kirken. Det er vanskelig å se hvordan den skal kunne avvikles. Erfaringene en har høstet gjør at det ikke er mange som tar til orde for å utvide disse ordningene til også å gjelde andre teologiske stridsspørsmål.

Heller ikke de som skal ivaretas av ordningen er fullt ut tilfreds med den. Her anses den som utilstrekkelig.

Den engelske kirkes ordning med utvidet tilsyn består altså primært i at en har utarbeidet noen modeller for tilsyn med de menigheter som ikke kan akseptere kvinnelig prestetjeneste, og der et flertall i menighetsrådet anmoder om at deres situasjon vurderes med tanke på en annen ordning av tilsynet.

Ordningen er begrenset til å gjelde enkelte av de biskoppelige tilsynsoppgaver, som på biskopens vegne kan ivaretas av en annen vigslet biskop.

Ordningen innebærer ikke at den egentlige biskop fratras jurisdiksjon i sitt bispedømme, og verken menigheter eller prester kan fri seg fra alle relasjoner til Diocesan Bishop.

Verken tilhengere av reformen som innebar at kvinner fikk adgang til prestetjenesten, eller motstandere av den er fullt ut fornøyd med ordningen. De fleste ser nødvendigheten av å fastholde ordningen, selv om de erfaringene en har høstet er slik at en ikke ønsker noen utvidelse av den.

